

2017. ÉVI
ESEMÉNYEKKEL

Édes Anyanyelvünk

2016. DECEMBER

XXXVIII. ÉVF. 5. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Málnási Ferenc:
És mégis élünk – 60 éve történt

Grétsy László:
Búcsú Bencédy Józseftől

„Az irodalom nem halott anyag”
Kemény Zsófival beszélget
Mészáros Márton

25 év szemiotika
Voigt Vilmost kérdezi **Balázs Géza**

H. Varga Márta:
Gyantaszűz

Czakó Gábor:
E és ě

Gerendeli György:
Krúdy, a hasonlatok költője

Büky László:
A gólya és a római szám

Minya Károly:
Kimaxol

Kerekes Barnabás:
Beszéd a 44.
Édes anyanyelvünk versenyen

És: új könyvek, új szavak,
2017. évi események,
keresztrejtvény

Börtsök Samu: Téli napsütés

É
A

Költségvetési támogatás a nyelvművelésnek

Anyanyelvi civil szervezetek kezdeményezésére 2016-tól a kormány rendszeres költségvetési támogatásban részesíti az anyanyelvápoló mozgalmat: egyesületeket, rendezvényeket, táborokat, versenyeket.

A határozat

1483/2016. (VIII. 31.) Korm. határozat az Anyanyelvápolók Szövetsége támogatásáról

A Kormány 1. egyetért azzal, hogy az Anyanyelvápolók Szövetsége éves működési, valamint az általa ellátott szakmai feladatok – különösen a szépkiejtési, nyelvművelő, retorikai és helyesírási nevelési-oktatási programok – támogatása a 2016. évtől kezdődően évi 100 millió forintban kerüljön megállapításra; 2. az 1. pontban foglaltak végrehajtása érdekében felhívja a nemzetgazdasági minisztert, hogy gondoskodjon a XX. Emberi Erőforrások Minisztériuma fejezet javára a) a 2016. évben egyszeri 100,0 millió forint, b) a 2017. évben egyszeri 100,0 millió forint, c) a 2018. évtől bázisba épülő jelleggel 100,0 millió forint biztosításáról. Felelős: nemzetgazdasági miniszter, emberi erőforrások minisztere. (Forrás: net.jogtar.hu)

A sajtóközlemény (Emmi, MTI)

Az Anyanyelvápolók Szövetségének rendszeres költségvetési támogatásáról döntött a kormány. Az éves támogatás ideje összege 100 millió forint. A szövetség eddig alkalmi pályázatokból biztosította működését, a kormány döntése értelmében azonban mostantól rendszeres költségvetési támogatásban részesül feladatainak tervezhető ellátása érdekében – közölte pénteken az Emberi Erőforrások Minisztériuma (Emmi) az MTI-vel. Mint írják, a támogatás megteremti annak lehetőségét, hogy az Anyanyelvápolók Szövetsége továbbra is hozzájáruljon a magyar nyelv ápolásához és védelméhez. A szervezet azon dolgozik, hogy elősegítse a magyar nyelv örökségének fel-tárását és ápolását. Több évtizede végzi a magyar nyelv ápolásá-
sával kapcsolatos munkáját: a teljes oktatási rendszerre kiterjedő szépkiejtési, nyelvművelő, retorikai és helyesírási programokat támogat, évente megrendezi a magyar nyelv hetét, az anyanyelvi juniálist és a magyar nyelv napi gálát. Ezen felül együttműködik A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával, amellyel a határon túli magyarságot összekötő kulturális, irodalmi, nyelvi programokat, táborokat, illetve konferenciákat szervez. (Forrás: hirado.hu, *Manyszi-infó*)

Börtsök Samu (Tápiószele, 1881. március 15. – Budapest, 1931. június 19.) festőművész, tájképfestő, a nagybányai művésztelep második nemzedékének alkotója. Jogi tanulmányait megszakítva 1902-ben lett Nagybányán Réti István tanítványa. Közben Ferenczy Károly budapesti magániskolájába járt, s rövid tanulmányutat tett Párizsban, Münchenben és Bécsben.

1908-tól az 1930-as évek elejéig Nagybányán élt, az első között kapott műtermet a kolónián. Festményeivel 1907-től szerepelt kiállításokon, főleg tájképeket festett. Önálló kiállításai voltak 1925-ben és 1931-ben Kolozsvárott. 1911-ben, a Nagy-bányai Festők Társasága megalakulásakor a szervezet ügyveze-tő elnöke lett.

Fiatalkora óta küzdött betegségével, egy lovasbaleset utóha-tásaival. Végül, ötvenedik életévének betöltése után, tüdőbaj okozta halálát. Számos festménye magántulajdonba került, mű-vei egy részét a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.

TARTALOM

Költségvetési támogatás a nyelvművelésnek	2
Málnási Ferenc: És mégis élünk – 60 éve történt	3
Grétsy László: Búcsú Bencédy Józseftől	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Az emberi viselkedéskomplexum (2. rész).	5
Lengyel Klára: Kis magyar grammatika az iskolában. Egy csepp a tengerből.	6
Kemény Gábor: Egy-eztetés	7
„Az irodalom nem halott anyag”. Kemény Zsófi val beszélget Mészáros Márton	8
A Magyar Szemiotikai Társaság negyedszázada. Voigt Vilmos válaszol Balázs Géza kérdéseire.	9
H. Varga Márta: <i>Gyantaszűz</i>	10
Czakó Gábor: <i>E és ě</i>	10
Gerendeli György: Krúdy, a hasonlatok költője	11
Kerekes Barnabás: Beszéd a 44. Édes anyanyelvünk versenyen.	12
Büky László: A gólya és a római szám	13
Minya Károly: <i>Kimaxol</i>	13
Horváth László: <i>Alapból</i> , még egyszer	14
Holczer József: <i>Újratöltve</i>	14
Visszhang	15
Raátz Judit: Minek nevezzetek?	16
Fűzfa Balázs, Balázs Géza: Lőrincze-díjasok, 2016. Pusztay János, Pomozi Péter	17
Heltainé Nagy Erzsébet: Krúdy körül. Kemény Gábor újabb stilisztikai tanulmányainak gyűjteménye	18
Dede Éva (összeállította): www.manyszi.hu	19
Hírek – tudósítások	20–21
Pontozó	22
Keresztretjtvény.	23
Új szavak, kifejezések (92.)	23
Kemény Gábor: Utolsó oldal	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Muhi Anna (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com
v. személyesen: szerda 7.30–9.30, PIM

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, **Bencédy József** (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlaplofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

ÉS MÉGIS ÉLÜNK – 60 ÉVE TÖRTÉNT

Bartis Ferenc ezt a költeményét 1956. november 1-jén, halottak napján szavalta el Kolozsváron, a házsongárdi temetőben Dsida Jenő, Brassai Sámuel és Kriza János sírjánál, s e verséért a román katonai törvényszék a költőt hétévi nehéz börtönre ítélte.

Ahogy maga a költő mesélte el 2006. július 31-én a Duna TV-ben bemutatott portréfilmjében, a Házsongárdban összegyűlt tömeg a költővel együtt ismételte az „És mégis élünk” sort. (A hagyomány szerint Petőfi Nemzeti dalának refrénjét visszahangozta így a hallgatóság.)

Mi lehet a titka, varázsa egy ilyen szépirodalmi szövegnek, hogyan képes az író a maga mondanivalójával magával

ragadni a hallgatókat, az olvasót, mi az az üzenet, amely Tóth Árpád megfogalmazásában „lélektől lélekig” szól? Mi az, ami ma is, 60 év elmúltával is időszzerű, s az olvasó ma is rábólint: Igen, „és mégis élünk!”

A magyarázat: ez a költemény rólunk, Erdély bármely sarkában élő magyarokról, sorunkról, életünkről szól. Ezt fejezik ki az *élünk, bölcsőnk, sírunk, anyanyelvünk* birtokos személyragos szavak. A többértelmű szavak, a körülírások, a metaforikus kifejezések ellentétpárokba rendeződnek, és a szöveg címével együtt megte-remtődik a szövegösszefüggés, a kohézió, a szövegösszertartó erő. Ezt ismeri fel a hallgató, az olvasó, azonosul vele, és válik alkotótársává a költőnek, megérti a vers szavainak jelentését, és a szövegösszefüggésből adódó többletjelentést is rögzíti, elmenti agyába: a bölcső és a sír az élet két mezsgyéje, és közben a széttépett, sokszor összetört életünk, a dobra vert vágyaink, az üres gyermekágyak, a tenyerünkbe hulló sziklák, amikor még a természet, még a kövek is velünk zokognak. Mert történelmünk során hányszor sírtunk, és kiröhögtek, hányszor kértünk, és a válasz: kötél s tatár, török, osztrák, német, orosz történelmi káröröme volt.

„Legalább ezernyi Herder jósolgatta és jósolgatja a magyarság kihalását. Nem ok nélkül! A magyarság kezdettől fogva útjában állt minden terjeszkedő egyházi (vallási), gazdasági, politikai, katonai és sokszor dinasztiai törekvésnek. A magyarság irtása kezdettől fogva tart. Gondoljunk csak bele: idegenek hányszor kapartatták ki velünk maguk-

nak a gesztenyét a tűzből. Történelmünk vesztegelésében hányszor parancsolták haderőinket külföldre, minél távolabbra – pusztulni és ellenséget szerezni a magyarságnak! Hány ideológiai szektavezért csempészték közénk alig néhány évszázad alatt! Tessék összeszámolni a nemzetellenes összeesküvéseket, gazdasági, politikai, hadászati, szociális, egyházi, erkölcsi zűrzavart keltő álnokságot! Persze, ezekkel párhuzamosan virágzásnak indult a családbomlasztás, a fajtalankodás... A nemzet erkölcsi-szellemi kifosztásához nagyon is értő emberkupecsek már rég becsempészték a fogamzásgátló szerek mellé az abortusz törvényesítését. S ha mégis világra jön egy magyar gyermek, akkor azonnal elé-

be kell tálalni a kábítószert és a nihilt különböző lehetőségek vélt csomagolásban. Most már az állam és lakójahada kezdi megjátszani az aggódók gyülekezetét: fölfedezték, hogy embertelenül fogy a nemzet, de ők nem a nemzetfogyás miatt aggódnak, hanem a termelésből származó profit megcsappanása miatt... Még most sem a családok támogatása jut szennyes eszükbe!” – figyelmeztetett Bartis Ferenc 2003-ban egyik cikkében.

De a Zrínyi Miklós megfogalmazta, Ady vallotta „és mégis” visszhangzik e költemény refrénjében is, s ezt az üzenetet fogadja el, visszahangozza az olvasó is, a hallgató is. Ezt a világlépet rajzolja meg, mutatja be a költő, s erről a világról alakult ki az olvasó véleménye is, hiszen ő maga is ezt az életet élte, éli. A kijelentő mondatok érzellemmel telített felkiáltó tartalommal telnek meg, és a költő egyenes beszéde talán ezért is jut el olyan könnyen „lélektől lélekig”.

60 éve hangzott fel a Házsongárdban ez a költemény. Az egyik évben, Brassai Sámuel sírjánál a költő személyes jelenléte tisztelte meg a Brassai Sámuel Gimnázium tanulóinak emlékező ünneplését. Az idei évfordulós megemlékezés szomorú aktualitása lesz, hogy Bartis Ferenc költő, az Összmagyar Testület elnöke csak szellemében lehet jelen a megemlékező évfordulón, de reméljük és kívánjuk, hogy üzenete, költői szózata ma is jusson el minél több kolozsvári és bármely erdélyi honfitársunkhoz!

Málnási Ferenc

Tisztelt Olvasóink! Az Édes Anyanyelvünk ára 2017-ben sem változik. 2017 februárjától csak akkor érkezik meg pontosan megadott címére lapunk, ha az Anyanyelvápolók Szövetségének tagdíját legkésőbb 2016. december 31-ig rendezti. Lapunk előfizethető valamennyi postán és kézbesítőnél!

Minden kedves Olvasónknak kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog új évet kíván:

A szerkesztőség

Búcsú Bencédy Józseftől

Lapunk legutóbbi, októberi számában ilyen címmel adtuk közre szövetségünk elnökének, Juhász Juditnak „a magyar nyelvűvelő nyelvészek korelnökét” köszöntő, ihletett hangú írását: „Bencédy József 95”. Am a sors keserű fintora, paradoxonja folytán az 1921. november elsején született Bencédy József a csak kevesek számára megadatott, ritka szép évfordulót nem érte meg; két héttel az előtt, október 17-én elhunyt.

Bár halálának híre azokban, akik nagyra becsülték, tisztelték, sőt szerették őt, minden bizonnyal mély fájdalmat, keserűséget ébreszt – magam sem vagyok kivétel –, mégis azt mondom: ne azon bánkódjunk, hogy elment! Inkább annak örven-dezzünk, hogy jó néhány fontos munkakörben – gimnáziumi igazgatóként, minisztériumi főosztályvezetőként, főiskolai főigazgatóként és tanszékvezetőként, felelős szerkesztőként, nyelv-művelőként, alkotó tudósként – egész életében eredményesen tevékenykedett, családapaként és a közélet egyik jeles személyiségeként egyaránt, kiegyensúlyozott, boldog, hosszú, teljes életet élt.

Már kora ifjúságában, érettségije után, amikor felvételt nyert az Eötvös József Kollégiumba, magyar–latin szakra (ez csak a legtehetségesebbeknek jut-hatott osztályrésztül), látszott, hogy kiemelkedő képességű s emberileg is kiváló személyiség bontogatja szárnyait. Nem véletlen, hogy a néhány éve bennünket már itt hagyó kolléga, Fábian Pál professzor, aki szintén tagja volt a kollégiumnak, másfél évtizeddel ezelőtt az akkor 80 éves Bencédyt köszöntve így emlékezik vissza a vele együtt töltött kollégiumi évekre: „A beléje vetett általános bizalom jele volt, hogy a tagság két ízben is ifjúsági elnök-ké választotta.”

Az élet úgy hozta, hogy kedves kollégánk tanári oklevélenek megszerzése s bölcsészdoktori szigorlatának letétele után olyan munkahelyekre került, amelyek tudományos törekvéseit némileg módosították, azaz hogy az elméleti nyelvészkedés helyett az oktatás s az oktatáspolitikai felé sodorták. Két gimnáziumnak is volt igazgatója, pár évig az Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskola tanára, ennek megszűnése után azonban tisztviselő lett belőle: másfél évtizedig a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője volt, s csak ez után lett tanszék-vezető és kari főigazgató. Am ő mindegyik minőségében mindig helyállt, minden munkahelyén az anyanyelvi oktatás érdekeit s ezáltal a magyar nyelvet szolgálta.

Hivatali és oktatásbeli elfoglaltságának szorítása következtében a nyelvtudományok kandidátusa címet csak aránylag későn, 1989-ben szerezte meg, tudományos munkássága azonban így is imponálóan gazdag, az pedig, hogy nyolcvan éves kora után is négy remek és hasznos könyve jelent meg, egyenesen bámulatra méltó. Nem csoda, hogy dedikált példányukat becses kincsként őrzöm könyvtáramban. A legutóbbinak („Nyelvtudományi elméletek és nézetek a 20. században”) megjelenésekor már 92 éves volt, de számára ekkor sem volt megállás! A jó néhány könyvét napvilágra segítő Tinta Könyvkiadó vezetőjétől tudom, hogy újabb munkán is dolgozott – címe ez lett volna: „Metaforikus szavak, szójelentések” –, ezt azonban már nem tudta befejezni.

De munkásságának további méltatása, sokoldalúságának bemutatása helyett hadd szóljak inkább arról a két tevékenységeről, amelyek leginkább összekötött, illetve most már csak összekötött bennünket. Az egyik: amikor az ELTE részben az ő segítségével létrejött Tanárképző Főiskolájának főigazgatójaként, egyúttal pedig tanszékvezető tanáraként 1987-ben nyug-

díjba ment, helyébe – legalábbis a Magyar Nyelvtudományi Tanszék élére – én kerültem. A Nyelvtudományi Intézetben tudományos főmunkatársként, majd a mai magyar nyelvi osztály vezetőjeként töltött csaknem három évtized után, amely egyébként a sok munka mellett sok örömet is szerzett nekem, jölesett az ELTE felkérése az említett tanszék vezetésére, s így én lettem Bencédy örököse. Igyekeztem ugyanolyan jól ellátni feladatokat, ahogyan jeles elődöm ellátta, de csak remélhettem, hogy ez sikerült.

A másik, bennünket összekötő kapocs: lapunk, az Édes Anyanyelvünk. Hogy a nyelv-művelésnek és a nyelv-művelőknek legyen egy olyan népszerű folyóiratuk, amilyen 1932 és 1949 között a Magyarosan volt, azon sokan fáradoztunk, de leginkább Lőrincze Lajos érdeme, hogy ez sikerült. A lap első száma 1979 elején jelent meg. A szerkesztőbizottság elnöke Lőrincze Lajos lett, a felelős szerkesztő Bencédy József, a szerkesztőbizottság tagjai között pedig ott voltam én is. Tizenkét évig Bencédy irányította a lapot, bölcsen, megfontoltan és eredményesen, majd – többszöri kiadó-váltás után – 1992-től én lettem a felelős szerkesztő, sőt – mint az Anyanyelv-ápolók Szövetségének ügyvezető elnöke – a kiadó is. Ez a felelős szerkesztőségem mindmáig megmaradt, de a kiadó most már Juhász Judit, a szövetség elnöke, a szerkesztőbizottság elnöke pedig Deme László halála óta mindmáig, azaz halála napjáig a korelnök, Bencédy József volt.

Drága halottunkkal emberileg is igen jó volt a kapcsolatunk. Balázs Géza, amikor 2011-ben a Magyar Nyelvben köszöntötte az akkor 90 éves Bencédy Józsefet, ezekkel a jelzőkkel jellemezte őt: kedves, nyílt, barátságos, visszafogott, fegyvelmezett. Én is ezeket a jelzőket tartom a leginkább idevalóknak. Talán még ezt tenném melléjük: segítőkész. Emlékszem, úgy három vagy inkább négy évtizede egy szakmai konferenciáról veze, valamint Graf Rezsővel és Szűts Lászlóval együtt jöttünk haza, az én autómon. Ő egyébként rutinos autós volt, csaknem 90 éves koráig vezetett, de akkor valami ok miatt én voltam a fuvaros. Az út felénél váratlanul lerobbant a Wartburgom, s egyikünk sem lévén autószerelő zseni ott álltunk, illetve ültünk tehetetlenül. Ekkor, valamilyen véletlen folytán egy autósállító kocsi közeledett felénk. Megállítottuk a kocsit, és segítséget kértünk, ám ők egy ránézés után azt mondták, ez a hiba csak szerelőműhelyben javítható. (Persze, hogy ezt mondták; tudták, hogy ebből nekik lesz jó üzletük!) Elfogadtuk az ajánlatukat, hogy cső-dőt mondott autómot kocsijuk platóján hazaviszik lakásomig. Mivel nálam nem volt annyi pénz, amennyit a hazaszállításért kértek, kollégáimtól kértem segítséget. Bencédy volt a segítő. Nemcsak a hiányzó pénzt vállalta magára, hanem a szállítás teljes költségét ő állta. Amikor az „autósállító autót” letette kocsimat az Irányi utca és a Belgrád rakpart sarkára, ő fizetett, mint a katonatiszt, majd elköszöntünk egymástól, s békésen hazamentünk. Utána valahogy feledésbe merült a dolog, s csak évek múlva jutott eszembe, hogy az adósa maradtam.

Kedves Jóska, drága barátom! Kérlek, ne haragudj, hogy adósságomat csak most törlesztem azzal, hogy minden téged gyászolnak és téged szeretőnek, lapunk minden olvasójának felelevenítem ezt a segítőkészségedet jól szemléltető történetet. Nemcsak a magam nevében, hanem az ő nevükben is mondom: köszönjük azt a sok jót, amit kaptunk tőled; most már nyugodj örök békében!

Grétsy László

Bencédy József egyik utolsó nyilvános szereplése: az Arany Kazinczy-díj átvételekor, Győr, 2015. (Kép: BG)

MIÉRT ÉRDEKES?

Az emberi viselkedéskomplexum (CSAK) és a kommunikáció 2. rész

Az emberi viselkedéskomplexum jellemzőit: a csoport + akció + kommunikáció (CSAK) jelenségét mutatjuk be. Az első részt októberi számunkban közöltük.

Akció. Csányi Vilmos szerint az ember ösztönösen szereti a közös akciókat. A csoporttá, közösséggé, rendszerre szerveződés közös akciókon keresztül zajlik.

Utánzás, szinkronizáció, szabálykövetés. Döntő szerepe van az utánzásnak (mimézisnek) az anyanyelv-elsajátításban, a művészetek létrejöttében. További formák: ritmus, ismétlés, „mondott ritus”, a népköltészet és irodalom; de olyan kommunikációs jelenségek is, mint pl. a mosoly-válasz, a nevetés, a csuklás, rámeredés, ásítás vagy éppen a futballstadionokban tapasztalható „hullámváz”. Ehhez kapcsolódik a szabálykövetés, a ritusok, valamint az empátia, melyet Buda Béla (1985) tárgyal: Az empátia – a beleélés lélektana.

Alapérzelmek. Az alapérzelmek biológiai eredetűek, de rájuk kulturálisan kifejlődött érzelmek épülnek, amelyek mind nagyban befolyásolják akcióinkat. Az alapérzelmek: harag (agresszió, Balázs–Dede, 2008), félelem (alakzatai: rémhír, hisztéria, pánik), öröm (nyelvi öröm), meglepetés, érdeklődés (késztettség az újra, például kapcsolatra: Balázs 1993), szomorúság (bánat, gyász, melankólia, pesszimizmus), undor (a valódi viszolygástól a morális viszolygásig), valamint nyolcadik érzelmeként szokás még a kötődésről (eszményítés) beszélni.

Fegyelmezés (nevelés). A nevelés a kumulatív kulturális evolúció motorja. Tomasello (1999/2002: 90) így látja: „Az emberi kultúra egyik legjelentősebb dimenziója tehát az a mód, ahogyan a felnőttek aktívan tanítják a fiatalokat.” A fegyelmezés legjellemzőbb tere az iskola és a katonaság. Ottlik (1959, 128) leírásában: „Ez a helyünk nem afféle elméleti, jelképes hely volt csupán: konkrétabb és valóságosabb helyem talán azóta sem volt az életben.”

Potyalesó kiszorítása. Az emberi társadalmak közös törekvése a minden csoportban meglévő „potyalesók”, vagyis a közös, értéktermelő akciókban részt nem vállalók kiszorítása (kikezds, fegyelmezés, büntetés, elüldözés, bezárás, kiiktatás). Ottliknál (1959, 97): „Eldöntöttek látszott, hogy ez a párnás testű újonc lesz ezentúl minden ingerültség, rosszkedv és gúny céltáblája.”

Konstrukció. „Az ember legbonyolultabb, legátfogóbb, legmeghatározóbb tulajdonsága az élete minden területén megnyilvánuló konstrukciós képessége” (Csányi 1999, 223). Az ember kifejlődésének „hajnalán” megfigyelhető a tárgyhasználat, s máig megmaradt a tárgyakhoz (absztrakt módon az információhoz) való olykor beteges vonzódás. Ez lehet az egyik magyarázata például az internet diadalának. A másik konstrukciós jelenség az absztrakció: az a tulajdonság, hogy a konkrétumoktól el tudunk vonatkoztatni – voltaképpen ez a nyelv alapja (a jelentésátvitel lehetősége). Az ember „második világokat” teremt: hiedelmek, virtuális világok.

Nyitott konstrukciók. A nyitott konstrukciókra a legjobb példa az elemüködés, az, hogy az elme képes analizálni, szintetizálni, oksági kapcsolatokat, következtetési módokat alkalmazni. A retorika az ókortól kezdve figyelmeztet a helyes (logikus) gondolkodásra, azaz a létrehozható konstrukciókra.

Absztrakció. Az ember absztrakciós (elvonatkoztató) képességét legjobban a nyelv példázza (jelentésátvitel, többértelműség). A legősibb jelek rámutató jelek. Ezzel szemben a nyelv nyitott rendszer, új konstrukciók (jelentések) létrehozására is alkalmas.

Tárgyi kötődés. Az ember a leginkább tárgyalkotó és tárgyhasználó lény. „A tárgy megmunkálása során ugyanolyan fajta rekonstrukciót végez az ember, mint amikor beszél. A természetben talált tárgyat egy gondolati konstrukció, egy absztrakt séma alapján bizonyos szabályok szerint átalakítja (...) A tárgyak új konstrukciója létrehoz egy mesterséges tárgyi világot, amely éppen úgy modelleje a környezetnek, mint a nyelvi konstrukciók. A nyelvészek és a kultúrantropológusok feltételezik, hogy a nyelvhasználat és a tárgyhasználat között egyfajta izomorfia van a fentiek értelmében, és ez az emberi agy rekonstrukciós képességére vezethető vissza” (Hewest idézi Csányi 1999, 225). Ennek nyomán nagyon találonak gondolom a „tárgyi anyanyelv” kifejezést, például a kézművesség, a barkácsolás személyiségformáló erejének a hangoztatását.

Tárgyi kötődés (Kép: Balázs Géza)

Szervezet, intézmények. A csoportos-társadalmi tudatformák eleinte szinkretizmusban jelennek meg, később differenciálódnak, s szervezeti-intézményi formát öltenek. Általános tapasztalat a kultúra differenciálódása (összművészet, népművészet, elit művészet, tömegkultúra) és ezek intézményesülése.

Mesterséges világok. Az ember ún. mesterséges világokat hoz létre, pl. hiedelmek, vallások, tudomány. Az újabb mesterséges világokat a megszülető és elterjedő médiaforradalom (elektronikus média), majd internetforradalom (Gutenberg utáni, ún. Google-galaxis) jellemzi.

Modern kori problémák a CSAK körül. Az emberi viselkedéskomplexumban külső tényezők hatására számos olyan változás indult el, amely módosíthatja vagy meg is változtathatja az embert és általa a kulturális evolúció menetét. A legfontosabbak a következők: a népességrobbanás (és ennek minden következménye: ivóvízhiány, migráció), a technológiai, később információ-technológiai robbanás, a szekularizáció (elfordulás a vallástól), újfajta vallások, identitások terjedése (reszekularizáció), a kultúrák sűrűlődése-ütközése (interkulturális kommunikáció, növekvő: multikulturalizáció), az individualizáció (különös tekintettel Európára és Észak-Amerikára), a nő szerepének változása, a család jellegének változása (nyelvi jegyei: nukleáris, csonka, egytagú család), az egyszemélyes, másként egytagú csoport (Csányi) vagy az ún. társas magány (saját terminusom) kialakulása. Mindezek külön-külön is óriási felelősséget rónak az egyénre és a társadalomra, együttes felbukkanásuk pedig szinte áttekinthetetlen problémahalmazt jelent. Ezért joggal mondhatjuk azt, hogy a tudatos emberi működésre, azon belül kommunikációra, nyelvhasználatra minden eddiginél nagyobb szükség van. Az emberiség túlélése a tét.

Idézett források: Balázs Géza 1993. A kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemek. Akadémiai, Budapest. – Balázs Géza–Dede Éva 2008. A verbális agresszió diszciplináris keretben. 123–146. In: Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben. Szerk.: Zimányi Árpád. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Tom. XXXV. Sectio Linguistica Hungarica. Eger. – Buda Béla 1985. Az empátia – a beleélés lélektana. Gondolat, Budapest. (Harmadik, bővített és átdolgozott kiadás) – Csányi Vilmos 1999. Az emberi természet. Vince Kiadó, Budapest. – Csányi Vilmos 2006. Az emberi viselkedés. Sanoma, Budapest. – Ottlik Géza 1959. Iskola a határon. Magvető, Budapest. – Tomasello, Michael 1999/2002. Gondolkodás és kultúra. Osiris, Budapest (az eredeti mű: The Cultural Origins of Human Cognition. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press).

Egy csepp a tengerből

A nyelvtankönyvek íróinak – legyen szó egyetemi, középiskolai vagy általános iskolai tankönyvekről – sokszor van gondjuk a morfológia és a szófajtan elhelyezésével, sorrendjével. A tankönyvek általában logikusan kívánják követni a nyelvi szintek rendszerét (tehát a fonémazint bemutatásával indítanak, és a mondatszinttel zárják), e szerint a logika szerint a szóelemeknek feltétlenül meg kellene előznie a szófajtant. A morfológia → szófajtan sorrend természetesen nem követhető, hiszen nem beszélhetünk névszótövekről vagy igeragokról anélkül, hogy ne mondanánk meg, mi a névszó és az ige, s nem szólhatunk a szófajtváltó képzőkről sem anélkül, hogy ne beszéljünk a szófajtváltásról és általában a szófajokról. A nyelvi szinteket fordított sorrendben is bemutathatnánk, ám ez esetben sem járnánk jobban. Nem tudunk egyetlen szófajt sem jellemezni anélkül, hogy annak alaktani tulajdonságait ne említsük. Nem jellemezhetjük az igét az igeragozás nélkül, nem mondhatjuk ki a viszonytszóról vagy a mondatszóról, hogy azokra a toldalékolhatatlanság jellemző, ha nem mondtuk el előtte, mit tekintünk toldaléknak.

Mindebből természetesen az következik, hogy a nyelvi szintek egymás után való tanítása egyszerűen rendszerkényszer, melyet nem tanácsos követni. A nyelvi szintek kényszeres tanítása bennem két elrettentő emléket idéz. Az egyik egy szepegő kisfiú, aki sajnos még olvasni sem tud zökkenőmentesen, és a „zöngésség szerinti részleges hasonulás” fogalmát próbálja bemagolni tizenegy éves korában. A másik egy olyan tankönyvszerző, aki – mondván: a morfológia a szótan része, nem önálló résztudomány – egy féloldalas morfológiai rendszerezést sem írt a nyelvtankönyvébe, noha fél oldalban valóban össze lehetne foglalni, amit a szótövekről, a képzőkről, a jelekről és a ragokról tudni érdemes. Talán az lenne a legjobb megoldás, ha minden fogalmat a maga helyén és idején tanítanánk. A részletes hangtan elméletével kizárólag gimnáziumban foglalkoznánk, és feltétlenül összekötném valamely hasznos alkalmazási területtel, például egy idegen nyelv hangrendszerének tanításával vagy az anyanyelvi kiejtés csiszolásával.

Nyelvi szintek azonban léteznek. A hang – szó – mondat hármassága a rendszerező grammatikákban *fonéma – morféma – lexéma – szintagma – mondat* szintekké válik szét, de a bontás nem merev. A szóelem csak a szó ismeretében vizsgálható, a szintagma (mint mondatelem) csak a mondat keretében tanulmányozható. A morfológia valójában a szótan része, és a szintaxis valójában a mondattan része.

A nyelvi elemek kombinációját, a nyelv építkezését hamar felismerik a gyerekek: az összerakás és a bontás tapasztalata megelőzi az iskolás kort, természetes módon jelenik meg az anyanyelv használatában, a nyelvi játékokban, mondókákban. Az anyanyelvi fejlesztés az óvodai nevelés egyik leglényegesebb feladata.

Visszatérve a morfológiára, az alapkategóriákat (a morféma és a lexéma fogalmát, az alapvető morféma- és szófajtypusokat) a tanulók az 1–4. osztályban megtanulják és elsajátítják, az ismeretek bővítésével a későbbiekben jól áttekinthető részrendszerezéseket érdemes bemutatni. Az alsóbb fokú iskolák nyelvtanóráin a tövek és a toldalékok összefoglaló megnevezésére szerencsésebb a **szóelem** terminust használni, nem pedig a morfémát. A tanulók igen gyakran keverik a morféma és a lexéma terminusokat (még az egyetemi hallgatók kis hányada is!), hiszen nem értik e fogalmakat. A szóelem és a szó terminusokat azonban biztosan nem fogják összekeverni, mint ahogy a bútorleletet sem keverik a bútorral.

Meglepő, hogy az „előhangzó” terminust jól ismerik a hallgatók (van, aki „kötőhangzó”-ként), amiből arra lehet következtetni, hogy az általános iskolában megtanulják. Tehát pél-

dául a *botlani* szóalakot sok tanár minden bizonnyal úgy elemzetteti, hogy a *botl-* a szótó, a *-ni* a főnévi igenév képzője, s ami közöttük van, egy morfémásként elváló nyelvi elem: az előhangzó. Úgy vélem, ennek a tanítására ma már nincs szükség. Azt a téves képzetet kelti, hogy e fenti szó nem két szóelemből áll, hanem háromból. Nem rögzíti, hogy a toldalékok sokféle alakváltozatban használatosak, például a főnévi igenév képzője nemcsak *-ni*, hanem *-nni*, *-n*, *-nn*, *-ani*, *-eni*, *-an*, *-en* formában is megjelenhet, pl. *beszélni*, *tenni*, *ülőtök*, *ennünk*, *botlani*, *festeni*, *lyukasztanod*, *fűteni*.

Mennyivel hasznosabb lenne, ha a toldalékokat a maguk valós tarkaságában láttatnánk, miközben alaki és jelentésbeli sokszínűségükre is felhívánk a figyelmet! Most csupán egyetlen elemkombináció vizsgálatát ajánlom az olvasók figyelmébe.

Vannak olyan főnevek, melyeknek töve cselekvést jelent, képzős formájával pedig a cselekvés eredményét nevezzük meg. Amit írnak, az *íromány*, amit örölnek, az *örlemény*, és ugyanígy elemezhető a *koholmány*, *festmény*, *adomány*, *teremtőmény*, *épitmény*, *költemény* stb. szó. A képző *-mány*, *-mény*, *-omány*, *-emény* alakú, emellett jól átlátható, könnyen érthető elemszerkezeteket eredményez. Gondoljunk a ma divatos *csatolmány* és *kiosztmány* szavakra, melyek a fenti szabályok alapján születtek: amit egy elektronikus levélhez csatolunk, az a *csatolmány*, amit pedig előadásokon segédanyagként kiosztunk, az a *kiosztmány*. De újakat is kitalálhatunk használatukkal, hiszen bárki megértené a *nyirbálmány*, *gyüromány*, *zúzomány* szótárban nem jegyzett szavakat. A szóalkotás élvezetes nyelvi agytorna.

Ha azonban a *-mány*, *-mény*-re végződő szavakat megvizsgáljuk, más jelenségeket is észreveszünk. A *-mány*, *-mény* képzővel – nem produktív jelentésben – magát a cselekvőt is megnevezhetjük: ami képződik, az *képződmény*, ami megelözi valamit, az *előzmény*. Hasonló az inkább ’eszköz’ jelentésű *bővítőmény*, *éktálmény* szavak felépítése; ezeket felfoghatjuk akár cselekvőnek is. Mondhatjuk, hogy *egy jelző bővíti az alanyt* és *egy jelzővel bővítjük az alanyt*. A két szerkezet azonos jelentésű, a *jelző* mindkét szerkezet szerint *bővítőmény*. Ez a szóképzésfajta ma már valóban nem termékeny.

A *-mány* és *-mény* végződésű szavak alapos vizsgálata rávezetheti a diákokat az önálló jelentésű szóelem és a jelentés nélküli szóvégződés különbségére, hiszen a válogatatlan gyűjtésben természetesen szerepelni fognak olyan szavak is, mint a *kemény*, *kemény*, *kömény*, *tömény*. Itt világos, hogy a szavak csupán egyetlen elemből állnak, és bonthatatlan jelentésűek; a *-mény* a szótó része.

Ez az egyetlen szógyűjtő és szóalkotó „játék” tudatosíthatja a szóelem fogalmát (olyan szórész, aminek jelentése van, és más szóelemekkel kombinálható egy szó keretein belül), rámutat a szóelemek sorrendjére, alkalmas a viszonyjelentés megértésére.

A nyelvi építés és megfigyelés műveletét a ’cselekvés’ + főnévképző = ’cselekvés eredménye’ képlet gyakorlati használatával vihetjük tovább. A képletnek megfelelő azavak gyűjtése arra vezet rá, hogy viszonyjelentésű, azaz nem fogalmi jelentésű szóelemek is lehetnek rokon értelműek. Hiszen cselekvés eredménye a *főzelék*, *adalék*, *látvány*, *fogalmazvány*, *rendezvény*, *nyomatvány*, *mutatvány*, *főzet*, *másolat*, *párlat*, *keverék*, *pótlék*, *reszelék*; mindegyikükben felismerhető mind a szótó, mind a képző. Ezek után érdemes arról is elgondolkodni, mi az oka annak, hogy azonos szerkesztésű, szinonim képzőkkel ellátott szóalakok egyaránt megélnak a nyelvben, pl. *adat* – *adalék* – *adomány*, *főzet* – *főzelék*; illetőleg mire mondhatnánk azt, hogy *főzemény*.

Mi mindenre jó egyetlen szóelem alapos körüljárása, működésének megfigyelése! Cseppben a tenger. A tengernyi ismeret elvész. A csepp megfigyelése azonban élményszerű is lehet, és módszerének elsajátításával – ha az egész tenger nem is lesz látható – bármely csepp megismerésére képesek lehetünk.

Lengyel Klára

Egy-ezettetés

Azt szokták mondani, hogy az alanyi és a tárgyias ragozás használata a magyar nyelvnek az a sajátossága, amelyet az idegen ajkúak (akármilyen jól megtanulnak is nyelvünkön) soha nem tudnak tökéletesen elsajátítani. Pedig a szabály elvben egyáltalán nem bonyolult: a határozott tárgy tárgyias (újabb szóhasználat szerint: határozott) ragozású igealakot kíván maga mellé, a határozatlan tárgy alanyi (vagy általános) ragozásút.

A nehézségek ott kezdődnek, hogy mely tárgyak minősülnek határozottnak, illetve határozatlannak. Például mi sem vélhető határozottabbnak, mint a beszélő saját maga, az *engem(et)*, *bennünket* személyes névmási tárgy mégis határozatlan tárgynak minősül, következőképp állítmánya alanyi ragozású: „Egy gondolat *bánt* engemet” (Petőfi); „Kicsoda *bűniet* bennünket?” (Ady).

A legegyszerűbb eset az, amikor a tárgy egy névelős, azaz határozatlan névelős főnév. Ez tekinthető a legtipikusabb határozatlan tárgynak, mellette szükségképpen alanyi ragozású állítmánnyal. Újabban azonban még ezt is el-elvétik, mégpedig nemcsak laikusok, hanem hivatásosok is. Ez készített ennek a cikknek a megírására.

Első példámot a világhálóról gyűjtöttem. Egy labdarúgó-mérkőzésről ezt olvashattuk:

a találkozó egyetlen gólja [...] az első játékrész derekán esett. Egy hosszú indítást Kerr kapus pont Benitez lábára fejelte, a laszti pedig a hálór feje felett átpattogott a gólvonalon.

A szöveg stílusa furcsa keveréke a finomkodó (*találkozó, játékrész, hálór*) és a bizalmas (*pont, laszti*) szóhasználatnak. Ennyiben tipikus sportújságírói szöveg (tisztület a kivételeknek!). Az azonban a leglazább stílusba sem fér bele, hogy az *egy indítást* tárgyat a *fejelte* állítmány kövesse. Szabályos egyezettetéssel ezt kellett volna írni: *Egy hosszú indítást Kerr kapus pont Benitez lábára fejelte*.

A nyomtatott sajtóban is akadnak példák arra, hogy a határozatlan névelős főnévi tárgyat határozott, azaz tárgyias ragozású állítmány követi. Egy napilapunk bűnügyi tudósításában ez jelent meg nyomtatásban:

„A [meglopott] fiatalember ezután fennmaradt a trolin. Később két nő szállt fel, mondták neki, hogy látták, hogy valaki *egy fekete tárcát odaadta* a sofőrnek.”

Bár ennek a szövegnek se a tartalma, se a nyelvi megformáltsága nem vezethető különösebben épületesnek, az elfogadhatatlan, hogy az állítmányt ne így egyeztessük a tárgyával: „valaki *egy fekete tárcát odaadott* a sofőrnek”.

De választékosabb, első pillantásra nyelvileg gondozottnak látszó mondatban is előfordulhat az *egy* névelős tárgy és az állítmány szabálytalan egyezettetése:

„Lassan körvonalazódik, valójában mi állhatott a jó egy héttel ezelőtti bulgáriai bankpánik mögött. Bár *egy cseh befektetési céget neveztek meg* még az elmúlt hét elején a fő felelősként, valójában sokkal inkább úgy tűnik, hogy a bolgár oligarchák harca áll a háttérben.”

A tudósítás íróját még az sem menti, hogy túl messze esik a tárgy az állítmánytól, hiszen egymás mellett vannak. Ő mégsem érezte, hogy ebben az esetben csakis a *neveztek (meg)* igealak a helyénvaló.

A növekvő bizonytalanságot az is jelzi, hogy némelyik példában egymás tőzsomszédságában fordulnak elő helyesen és hibásan egyezettett szerkezetek. Egyik hetilapunk írja:

„Egy menekültközpontban *egy Norvég Hős névre hallgató oktatási módszert alkalmaznak*, ahol *egy tankönyvben olvasott történeteket vitatják meg* az órákon.”

Az első tagmondatban jó az egyezettetés (*egy ... oktatási módszert alkalmaznak*), a másodikban nem (*egy tankönyvben olvasott történeteket vitatják meg*). Az utóbbiban is alanyi ragozású állítmánynak kellett volna követnie az *egy* névelős, azaz határozatlan tárgyat: ... *vitatnak meg*.

Végül két hír ugyanebben a hetilapban, közvetlenül egymás alatt:

„Két embert könnyebb sérülésekkel vittek kórházba, *egy harmadikat a helyszínen láttak el*.”

„*Egy férfit* 50 ezer doboz illegálisan beszerzett cigaretta pakolásakor *vették őrizetbe*.”

Megszűnt volna a magyarban a tárgy határozottsága szerinti egyezettetés? (Alsó példa.) Szerencsére még nem! (Felső példa.) Ami megszűnt, az a lapok (olvasó) szerkesztése és korrigálása (korrigálás nem pusztán a betűhibák, elütések javítását értve).

Remélem, túlzok. De hogy valami baj van a tárgyias-tárgyatlan egyezettetéssel, azt más jellegű példák is tanúsítják. Az alábbi, egy másik lapból vett idézetben az ebben a cikkben tárgyalt helytelenségnek éppen az ellenkezőjével találkozhatunk. Azzal ugyanis, hogy határozott tárgyhoz kapcsolódik határozatlan (alanyi) ragozású állítmány:

„Ez komolytalan érv, *a politikust* ne a neme, hanem tervei, elképzelései alapján *válasszanak meg* bármilyen tisztségre.”

A hibás egyezettetés egy olvasói levélben fordul elő, de hát ezeket is szerkeszteni kell. Az adott esetben a mondat állítmányát alanyiról tárgyasra javítva: „a politikust ne a neme, hanem tervei, elképzelései alapján *válasszák meg* bármilyen tisztségre.” Vagy tévednék?

Utolsó példám egy olyan jelenséget szemléltet, amelyről az utóbbi időben több ízben is írtam. Arról van szó, hogy az *akit, amit, amelyet* vonatkozó névmási kötőszó után alanyi helyett tárgyias ragozású állítmányt használnak:

„Az író – *akit* itthon a francia Karinthyként is *említették* már – első novellája 1926-ban jelent meg.”

A műsorúság kis cikkének szerzője nem tudja, s ami nagyobb baj, nem is érzi, hogy az *akit* tárgy után alanyi ragozású igének kellene következnie: „*akit* itthon a francia Karinthyként is *említették* már”. Még jobb lett volna per sze így: „*akit* itthon a francia Karinthyként is *emlegettek*”.

Száz szónak is egy a vége: úgy látszik, csökkenőben van az érzékenység a határozott és a határozatlan tárgy, illetve az alanyi és a tárgyias ragozás közötti különbség iránt. Az ok a kapkodás is lehet, de szerintem nem véletlen, hogy kapkodás közben mit hibázunk el. Az idézett hibás mondatok egy nyelvi változás megindulásának tünetei is lehetnek.

Kemény Gábor

Helyesbítés

Mielőtt valamelyik sasszemű olvasónk szóvá tenné, én magam jelzem, hogy előző számunkbeli cikkem címébe hiba csúszott. A helyes megoldás természetesen ez lett volna: *Meg van hí(v)va*. Ugyanez olvasandó az 1. és a 2. oldalon is. A hibáért elnézést kérek (szerzői, szerkesztői és korrektori minőségben is).

K. G.

„Az irodalom nem halott anyag”

Kemény Zsófi-val Mészáros Márton beszélget

Az irodalom nem halott anyag, véli Kemény Zsófi költő, slammer (a slam poetrynek nevezett irodalmi, illetve előadó-művészeti műfaj művelője), akinek huszonegy éves kora ellenére már harmadik kötete érkezik a könyvesboltokba. A korosztálya körében rendkívül népszerű alkotó úgy látja, változásra szorul a nyelv és irodalom oktatása, s úgy véli, a slam poetry (rövid, három-négy perces költemények közönség előtti, színészi eszközöket is alkalmazó előadása) arra is megtanít, hogy igyekezzünk minél kevesebbet ítélni.

– Az *Eső* című irodalmi lap őszi számában az irodalom és a nyelv oktatásáról értekezik, több reformgondolatot bevezetve. Miért jutott arra az elképzelésre, hogy átalakításra szorul az általános szemlélet, amellyel ehhez a két tudományhoz fordulunk?

– Kérdésben a válasz: mert az iskolában tudományként vannak kezelve. A tanárokon és diákokon egyaránt számon kért tananyag az irodalmat még mindig az irodalomtörténet és az irodalomelmélet felől közelíti meg, ahogyan a nyelvtant is tudományként kezeli. Leíró nyelvtant, nyelvtörténetet és kommunikációelméletet tanulunk ahelyett, hogy beszélni és írni tanulnánk.

– Szokta hangoztatni, hiába jelent meg egy ifjúsági regénye és egy verseskötete, nem bölcsészkaron tanult tovább. Mi vette el a kedvét ennyire?

– Szó nincs kedvelvevéstről. Tizennyolc éves koromban azt gondoltam, hogy minek tanulnék olyat, amit már úgyis tudok, ezért inkább a pszichológia szakra iratkoztam be. De most, mire elvégeztem a pszichológusi alapképzést, s megkaptam a viselkedésszemlélet diplomámat, már látom, hogy a bölcsészettudomány is tartogat még éppen elég érdekes tanulnivalót. Úgyhogy pszichológia mesterszak helyett inkább át is iratkoztam a bölcsészkarra.

– Álljunk is meg egy szóra: hűszévesen jelent meg első regénye, az *En még sosem* című ifjúsági munkája, a *Nyílt láng használat* című verseskötete pedig tavaly. Hova ez a legnagyobbakat is megszegyénítő rohamtempó?

– Kicsit munkamániás vagyok. Rosszul érzem magam, ha nem dolgozom éppen valamin. És azok a valamik, amiken rendszeresen dolgozom, előbb-utóbb készen lesznek. De hogy huszonegy éves koromra kétkönyves szerző legyek, s a harmadik is már a kiadói szerkesztés stádiumában legyen, abban biztosan a szerencsémnek is nagy szerepe van.

– Az említett *Eső*ben arról is ír, hogy az irodalmat művészeti, sőt készségi tárgyként kellene tanítani, nem pedig közismerteti tárgyként. Miért?

– Mert az irodalom nem halott anyag. Az irodalom művészet, amit a diák is művelhet, sőt ahhoz, hogy valódi befogadó váljon belőle, a legjobb út, ha műveli is. Az iskolában van rajzóra, amin a gyerekek rajzolnak, van ének-zene, ahol énekelnek. Miért nincs irodalomóra, ahol verset és prózát írnak, ahol játszhatnak a nyelvvel? Persze, az iskolában meg kell ismerkedni a művészettörténet, művészetelmélet, illetve a zenetörténet, zeneelmélet alapjaival is, de az irodalom vonatkozásában miért csak azt kell behatóbban feltekepeznünk?

– Határozott véleménye van a nyelvtan oktatásáról is. Úgy gondolja, a „szellemre rájafekszik az ismeretlen ismeretek végtelensége”, mint ahogyan Németh László írta?

– Abszolút. A nyelvészet nagyon fontos, körülbelül annyira, mint a szerves kémia vagy a történelmi narratívák elemzése. Vagyis igazából azoknak fontos, akik tudományként őrzik és kutatják. Az iskolás gyerekeknek használni kellene megtanulni a nyelvet, mégpedig arra, amire való: önkifejezésre. Ugyanakkor azt is gondolom, hogy a helyesírásra nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, mert ahogy újabban írunk, az nem segíti a megértést.

Gyakorlatilag csak odahányjuk a szavakat egymás mellé a papírra, nem figyelve sem az egybe- és különírásra, sem a központosításra, sem az idegen nyelvi átírási szabályokra. Így az olvasás lassan inkább rejtvényfejtés.

– Megszámlálni sem lehetne, hogy hány slam poetry versenyen ért el első vagy dobogós helyezést, a különdíjakról ne is beszéljünk. Mi fogta meg ebben a harminc alattiak számára olyannyira népszerű költészeti-előadó-művészeti formában?

– Az önkifejezés szabadsága. És persze a slam-események hangulata. Egy jó slam-est olyan, mint egy rock-koncert, csak dalok helyett szövegek hangzanak el. Jók és rosszak egyaránt. Épp az a lényeg, hogy bárki felmehet a színpadra, nemcsak a profik. Bárki elmondhatja a saját szövegét arról, amit mondani akar, és úgy, ahogy mondani kívánja. Szerintem ez csodálatos. És felémelő végigélni, ahogy az országot járva látjuk, hogy szaporodnak a slam-események, és milyen sok fiatalnak jelent ez valós élményt. Olyanoknak is, akiknek eddig eszükbe sem jutott, hogy versenyben is lehet örömet találni. Szintúgy nagy boldogság azt hallani, hogy sokan ezeknek a hatására vesznek a kezükbe „másféle” irodalmat is.

– Tisztában van vele, hogy sok irodalomközeli ember, versszerető olvasó szabályosan lenézi a „slemmelést”? Persze, mások rajonganak érte.

– Tudom, persze. De a slam például arra is megtanított, hogy igyekezzek minél kevésbé ítélni. Vagyis nem nézem eleve ostobának azt, aki elutasítja a slamet. Nem mindenki szereti az ilyesfajta közösségi élményeket, és nem mindenki szánja rá az idejét szívesen arra, hogy meghallgasson háromórnyi szövegélést, amiből az igazán eredeti és valódi irodalmi értéket hordozó szöveg jó esetben húsz percet tesz ki. Én szeretem azt a másik két óra negyven percet is, tele érzélemmel, vallomással, történettel, életismerettel.

– A slam poetry műfaja sokak számára túl politikus, túl obszcén. Ezek nélkül nem találna utat a közönséghez?

– Egy slam-esten mindenki három percet kap, hogy elmondja a szövegét. Ebben a három röpké percben kell megragadnia a jellemzően több száz főt számláló közönség figyelmét. És tény, hogy aktuálpolitikai kiszólásokkal, káromkodással, erős kifejezésekkel könnyebb azonnali hatást kiváltani. Ahogy például humorral és nyelvi leleményekkel, örült rímekkel és feszes ritmussal is az. De nem mindenki, és nem mindig él ezekkel az eszközökkel, sőt! A slam poetry műfaja minden országban egy kicsit másféleképp alakult. A magyar slam általában erősen nyelvközpontú – szemben például az amerikai hagyománnyal, ahol általában a megfogalmazott érzelmek színpadi előadásának erőteljességére helyezik a hangsúlyt, vagy a csehvel, ami jobban hasonlít a stand up comedyre, mint a mi slam poetry stílusunkra. Mi jellemzően játszunk a nyelvvel, kifordítjuk-befordítjuk, formáljuk, és hagyjuk magunkat általa formálódni.

– Mit gondol, valóban évről évre silányul a nyelvi kultúra?

– Nem. Éppen a héten, egy szolnoki könyvtárban dicsért meg egy lány minket, slammereket. Azt mondta, hogy elképeszti az, hogy a slamjeinkben milyen gazdag szókincset használunk, s milyen magától értetődő természetességgel tesszük ezt. Tagadhatatlan, hogy rengeteg ember nyelvi kultúrája mehökkentően silány, de az is valószínű, hogy ez mindig is így volt. Legfeljebb az olyan emberek ritkábban lettek a hétköznapi életben és a médiában egyaránt példaképnek állítva. De ebben sem vagyok teljesen biztos.

– Németh Lászlónál maradva, az *Új enciklopédiában* írja, hogy „az írók közt elszaporodtak a mindentudók, a szellem ezermesterei”. Az azóta eltelt fél évszázadban változott a helyzet?

– Jottányit sem. Lám, én is most belekontárkodtam az irodalom- és nyelvtanoktatás, a nyelvművelés, az irodalomszociológia és a kommunikációelmélet dolgaiba. Pedig reggel még úgy ébredtem, hogy nem tudtam, hogy érték hozzájuk.

Mészáros Márton

A Magyar Szemiotikai Társaság negyedszázada

Voigt Vilmos válaszol Balázs Géza kérdéseire

– Milyen személyes emlékei vannak az önálló szemiotikai társaság megalakulásáról?

– Társaságunk (sőt a mai magyar szemiotika, azaz jeltudomány) történetét többször áttekintettük. Hazai viszonylatban a *Szemiotikai Tájékoztató* 2011-es ünnepi (20. évfordulónkra született) kötete a kezdetektől felsorolja a konferenciákat, kiadványokat, tisztségviselőinket. Hivatalosan 1991-ben alakult meg társaságunk, ám ekkor már évtizede működött a magyar szemiotika. A magyar szemiotikát kiválóan ismerő osztrák Gloria Withalm készítette nemzetközi kézikönyv (*Semiotik / Semiotics*, 2004) is beszámol rólunk. A *Bevezetés a szemiotikába* című könyvem (2008) részletesen bemutatja szemiotikánk kialakulását.

– Hogyan illeszkedik a magyar szemiotika a nemzetközi áramlatokba?

– Szinkronban voltunk és vagyunk. A mai nemzetközi szemiotika 1968–69-ben alakult ki, a francia irodalomtudomány, a strukturalista nyelvészet, a strukturális antropológia, kibernetika, sőt a neomarxizmus stb. kezdeményezését követve. Ekkor már működött a moszkvai-tartui szovjet szemiotika és a kimeríthetetlen lengyel logikai szemiotika is. Az első perctől kezdve tudtunk minderről. Nyelvészeti vonatkozásban Szépe György, Petőfi S. János és Papp Ferenc voltak a közvetítők. Az új irodalomelmélet Hankiss Elemér, Bojtár Endre, az esztétikát Vitányi Iván és Józsa Péter szervezte rendezvényeken próbáltuk ki. Ez az „új” tudomány Magyarországon igen sokoldalú volt, és a kezdetektől fogva jó nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett.

– Melyek voltak az első szerveződések? (Gondolva itt arra is, hogy a szocializmusban egyesületet, társaságot nem lehetett könnyen alapítani...)

– Szükségessé vált az alkalmi megnyilvánulásokon kívül hazai és nemzetközi kitekintésű szervezetek létrehozása. Az Irodalomtudományi Intézetben (Hankiss Elemér vezetésével) munkabizottságok szerveződtek. A Népművelési Intézetben létrejött az Interdiszciplináris Művészetelméleti Munkabizottság (Vitányi Iván irányításával). Ezekben helye volt többféle szemiotikának: a szimbolikus logikától Horányi Özséb vizuális szemiotikájáig. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Szecskó Tamás irányításával hasonló háttérintézményünk volt. A magyar eleményű etno-szemiotikát (Hoppál Mihály) is elismerték. Sokan támogatták az új módszereket. Budapesten: Szabolcsi Miklós, Köpeczi Béla akadémikusok rendezvényeink hivatalos támogatói voltak. A társadalomtipológus Tőkei Ferenc, a folklorista Ortutay Gyula, a nyelvész Benkő Loránd akadémikusok szintén segítettek. Mint-hogy szükség volt egy szervezeti egységre: előbb egy külön Szemiotikai Munkabizottság, később a Magyar Nyelvtudományi Társaság szemiotikai szakosztálya jött létre. Majd 1990-ben megalakult a Magyar Szemiotikai Társaság (MSZT), amely azonnal a Nemzetközi Szemiotikai Társaság (IASS) tagja lett. Ezt a szerveződést kitűnő titkárok, mint Kelemen János, Horányi Özséb, Pléh Csaba, Andor Csaba, Máté Jakab, Darányi Sándor – és évtizedek óta Balázs Géza – működtették. Az IASS-ban Magyarországot a Párizsban élő Fónagy Iván és hazulról Szépe György képviselte. (Később meg jómagam, Orosz Magdolna, Szívós Mihály.) A magyar szemiotikát azért is nagyra tartották külföldi kollégáink, mivel a logikai pozitívizmustól a filmelméletig és a népi kultúra elméletéig sok mindennel foglalkoztunk, és egyformán jól ismertük a szovjet, francia, német, sőt a finn szemiotikát, Grabócz Márta jóvoltából a zeneszemiotikát, Csányi Vilmos révén az etológiát. Legfőbb pártfogónk Thomas A. Sebeok (USA) volt, aki szemiotikusként lett a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, meg

Voigt Vilmos, a Magyar Szemiotikai Társaság elnöke (Kép: BG)

az ELTE díszdoktora. Minket elismertek a lengyel, olasz, német, francia és amerikai szemiotikusok, a mi támogatásunk tette közzismertté az új osztrák szemiotikát (Jeff Bernard), meg a finn szemiotikát (Eero Tarasti).

– Milyen további személyes emlékei vannak az MSZT megalakulásáról?

– Társaságunk alapító tagjai közül sokan máig itt vannak. Azonban nemcsak „megtartó”, hanem „vonzó” mágnesként mindig új, főleg fiatal közreműködőket nyertünk meg. 2011-től az

ELTE bölcsészkarán szemiotika MA (mesterképzés) is van Kroó Katalin irányításával. Társaságunk 2003-tól kezdve megrendezi az „ifjú szemiotikusok” konferenciáit Egerben – H. Varga Gyula áldozatos munkájával. Ezért 1998-ban indult sorozatunk (*Magyar Szemiotikai Tanulmányok*) a *Semiotica Agriensis* sorozatába is tartozik. Gondolom, nem csak én vagyok büszke a szegedi szemiotikai kör újraéledésére. Modern szemiotikánk kezdetekor már magára vonta a figyelmet az ottani, Kanyó Zoltán vezette irodalomfilozófia. Majd Békési Imre és Vass László meghívására az 1990-es évek elején hazatérhető Petőfi S. János „szemiotikai szövegtana” uralkodott Szegeden. Említendő az ikonológia és műértelmezés-kutatás, a vezetőik közül Szőnyi György Endrét említeném. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán működő Jel-Kép-Tér nevű programhoz is szoros a kötődésünk.

– Mi az MSZT legfőbb identitása? Tudományos társaság? Társadalmi szervezet? Oktatási-közművelődési szervezet?

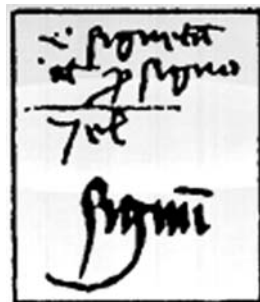
– A szemiotika: jeltudomány, a jelek és jelrendszerek sokrétű vizsgálata. Sokféle területtel foglalkozik a vallástól a nemzeti szimbólumokig. A társadalmi szemiotika nálunk főleg a mai jelhasználatot írja le, hatalmas empirikus anyagot halmozva fel. (Lásd egykor Józsa Péter, Beke László, manapság Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor kutatásait.) A jelek működésén alapuló jeltipológiát dolgozott ki Szívós Mihály. Megvan nálunk mindkét fő válfaja a szemiotikának: egy társadalmi tény leírása jeltudományi módon, illetve egy jeltudományi kérdés tárgyalása társadalmi adatok segítségével. Egri konferenciáink fő témái az utazástól az étkezésig, illetve az abdukciótól az „ikonikus fordulatig” mindkét megközelítést képviselik. De ezen kívül is igen sokrétű a hazai szemiotikai tevékenység. Tehát tudomány, aminek társadalmi haszna van, vagy lehet.

– Mi a szemiotika jövője?

– Az utóbbi évtizedekben világszerte csökkent a szemiotikai aktivitás. Ám nem szűnt meg maga a szemiotika, működnek szemiotikai műhelyek. Ezek nemzetközi kapcsolatait viszont már egy új generáció fonja. Így volt ez már a legutóbbi szófiái szemiotikai világkongresszuson, illetve így lesz 2017 nyarán, a következő kaunasi IASS-kongresszuson. Társaságunk nyitva áll a jelek és jelkutatók előtt. Mint ahogy a mai nemzetközi szemiotikának, a magyarnak is van jövője. Eredménye az, hogy tudnak róla, a *szemiotika* szót egyre többen ismerik és használják.

– A magyar szemiotika egyik „atyja” vagy alapítója mit üzen a fiataloknak?

– „Üzenni” nem szeretek. Minden úgyis úgy történik, ahogy lesz. Ha fiataljaink ebbe a világba kívánnak bepillantani: kezdjék az alapoknál! Ismerjék meg a szemiotika klasszikus irányait: ne csak egyetlenegy! És ezután mind a leíró, mind az elemző, mind az elméleti jeltudományban tevékenykedjenek. Jól fogják érezni magukat, egy jó társaságban. Társaságunk ezt a nyitott és baráti fórumot tartja legfőbb eredményének. Logója az 1456–1470 közötti *Sermones Dominicales* kódexből egy karácsonyi prédikációhoz készített magyar glossza: „signatum vel pro signo” – jel. Ha így visszafelé több mint félevezredes a múltunk, a jövőből is biztosan jut legalább ugyanennyi...

Gyantaszűz

A 'hiány' jelentés kifejezésére nyelvünk többféle lehetőséget is kínál: a grammatikai eszközök meglehetősen széles skálája áll rendelkezésünkre, amikor valaminek a hiányát vagy elégtelen voltát akarjuk kifejezésre juttatni. Ebben a kis írásban a közismert és általánosan használt derivációs és nem derivációs természetű nyelvtani elemek számbavétele mellett egy új – egyelőre csupán néhány neologizmusban megjelenő – 'hiány' jelentésű nyelvtani elemre hívom fel a figyelmet.

A 'hiány' jelentést a következő nyelvi eszközökkel juttathatjuk kifejezésre:

(1) fosztóképzővel, pl. *sóltan, hibátlan, érzéketlen, boldogtalan,*

(2) körülírással (a melléknév elé tett tagadószóval), pl. *boldog* ↔ *nem boldog,*

(3) egy másik, más tőhöz tartozó ellentétes jelentésű szóval, pl. *szép* ↔ *csúnya,*

(4) a *nélkül* (állapot-, ill. módhatározói) névutóval vagy a *nélküli* névutóból képzett melléknévvel, pl. *só nélkül főz / só nélküli étel,*

(5) a *-mentes* képzőszerű utótaggal, pl. *tandíjmentes, koffeinmentes, végül*

(6) összetételi elő- és utótagokkal (alárendelő összetett szavakkal).

Ez utóbbi csoportban az összetételi előtagok általában jelzői alárendelésekben fordulnak elő, pl.

szűk- előtagú összetétel: *szűkkeblű* ('nemesebb eszmék iránt érzéketlen'), *szűklátókörü* ('szegényes tudású, nem elég széles körű érdeklődésű'), *szűkmarkú* ('fukar, fősvény'), *szűkszavú* ('keveset beszélő'). A *szűk* előtag a kis méretet, illetve pejoratív értelemben a 'nem kielégítő mennyiségű', 'szellemi tartalmát tekintve a kellő méretet el nem érő' jelentést nyomatékosítja;

kevés- előtagú összetétel: *kevésszavú, kevéseszű, kevésbeszédű, kis*- előtagú összetétel: *kishitű.*

Amikor egy nép átvesz egy írást, akkor az vagy képes lejegyezni nyelvének hangkészletét, vagy nem. Persze, eszi, nem eszi, nem kap mást. Idő kell a hangkészlet és a betűsor összehangolásához. Nyelvüket szerető-gondozó népeknél ez elég hamar megtörténik, hiszen tudományuknak épp ilyen föladatok megoldásán kell fáradoznia. Mások meg osztanak-szoroznak, s rájönnek, hogy nem éri meg. Például a világ angol nyelvei egyre jobban távolodnak egymástól, még egy országon belül is, pl. az USA-ban. Ha még ezt tetéznék a betűknek a hangszámváltozásokhoz való igazításával, akkor az ejtémódosulás újabbnál újabb ábécéket követelne. Ez rögzítené a hangzó nyelv változását, ami természetesen folytatódna, és a versenynek nem lenne nyertese.

A kínai és a japán beszéd is erősen eltávolodott az írott nyelvtől. Mindkét nyelvet az írás tartja össze. Kevésbé szerencsés népeknél más okból nincs összhang a beszélt és az írott nyelv között. A szaktudósok egyike-másika pl. útját állja a latin, tehát vendég ábécé és a honi nyelv közti összhang kialakulásának.

Tudjuk, hogy a magyar hajdan két *i*-t ejtett: egy magasat és egy mélyet. Fülünk már nem, de toldalékok még emlékeznek rájuk. A hangzóilleszkedésnek megfelelően *szív/em*-nek nevezzük a kedvest, *hív/em*nek a hű barátot, *hír/es*nek a jeles *szin/ész*t, ámde a megjiszgett lány *sik/olt* a *híd/on*, a tettes pedig *víg/an elin/al*, s éli *vil/ágát*. A hangrendi illeszkedés törvénye, lám, nyelvrégészeti leleteket őriz.

Az *e*-t az *é*-től még sokan meg tudják különböztetni, bár erősen terjed a „mekegő” beszéd, és elmossa a finom különbséget. Miért baj, hogy az *e* fölfalja testvérét, az *é*-t? Mi gondot okozott a két *i* összeolvadása? Mindössze annyit, hogy gyöngült a hallásunk.

Mi a helyzet *e-é* hangpárunkkal, vagy inkább hanghármasunkkal, mert közismert, hogy ahol az egyik nyelvjárásban *é* hangzik, ott a másikban *ö*. Így lesz a veres *vérés, vörös*, a seper *séper, söpör*.

Eddig semmi baj, egyaránt értik mekegők és fülelők, mert nincs jelentésváltozás. Ámde az eszem *észem, öszöm* alakja

Az összetételi utótagok többféle alárendelt összetett szóban is előfordulnak, pl.

(a) alanyi alárendelésben

-veszett utótagú összetételek: *eszeveszett, fékeveszett,*

-fogyott utótagú összetételek: *ügyefogyott, okafogyott,*

-szegett utótagú összetételek: *kedveszegett, szárnyaszegett,*

-hagyott utótagú összetételek: *hitehagyott, színehagyott;*

(b) tárgyi alárendelésben

-vesztett utótagú összetételek: *fékevesztett, kegyvesztett, reményvesztett;*

(c) (jelöletlen) határozói alárendelésben

-fukar utótagú összetétel: *szókfukar,*

-szegény utótagú összetételek: *csapadékszegény, kalóriaszegény, vérszegény.* Ezek a jelöletlen határozói összetételek jobbára a német *-arm* utótagú melléknevek (pl. *fleischarm* 'hússzegény') fordításaként keletkeztek, s mára már jól beilleszkedtek az összetett szavak rendszerébe. Az ilyen összetételek elsősorban szaknyelvi szövegekben gyakoriak;

-védtet utótagú összetétel: *szélvédett,*

-csendes utótagú összetétel: *szélcsendes,*

-híjas utótagú összetétel: *foghíjas.*

Az utóbbi időben e szerkeztípus új elemmel látszik bővülni, nevezetesen a *-szűz* utótagú jelentéssűrítő összetételekkel, pl. *gyantaszűz* 'az, aki nem esett még át gyantával történő szőrtelenítésen'. Klasszikus értelmezés szerint ez elsősorban lányokra és felnőtt nőkre használt kifejezés, de a metroszexualitás térnyerése óta férfiak is egyre gyakrabban érintettek. Erre az összetételi mintára aztán újabb és újabb szavak keletkeztek/keletkezhetnek, pl. *jógaszűz* 'aki még sohasem próbálta ki a jógázást'.

A *-szűz* utótag az erkölcsi tisztaságot, az érintetlenséget nyomatékosítja. Érdekes, hogy a *szűz*- előtagként is előfordul néhány összetett szóban, amelyekben jelzői előtagként tagadást fejez ki, pl. *szűzbeszéd* 'elsőként előadott beszéd a képviselőházban', *szűzföld* 'korábban még sohasem művelt földterület', *szűznemzés* 'növényi vagy állati egyed létrehozása meg nem termékenyített petesejtből', *szűztiszta* 'érintetlen, teljesen tiszta'.

H. Varga Márta

'táplálkozom' jelentésű, a másik, az *eszem, eszöm* az értelmemről szól. Itt biz' nem ártana, ha írásunk helyes volna.

Sebes szavunk két alakjának értelme eltér: a *sebes* leginkább 'gyorsat' jelent, a *sebés, sebös* inkább 'sebesültet'.

Perem: 'széle vminek', *pérem*: 'bírósi ügyem'. *Pérel*: 'pért indít', *pöröl*: 'vitázik'.

Verem: 'gödör, mesterséges mélyedés', *verém*: 'ütöm'. Stb.

Aki tudja, már mondja is magában, hogy ezekben a szavakban az *é* egy másik nyelvjárás *ö*-jével cserélhető, tehát *egyed* – *ögyed*: 'ögyed, faljad'.

Akadnak esetek, melyekben kettőnél több jelentés gabyodódik össze a nyílt és zárt *e-é* hangok bálján. Pl. a mai helyesírással lejegyzett *terem* három értelmű. Két *e*-vel főnév: 'helyiség', de lehet ige: *terem* 'keletkezik, termést hoz, megjelenik', azaz *itt terem*. E két utóbbi közös töről fakad.

Más, ha két *e*-vel *vettem* (magot), és más, ha *véttem*, azaz *vöttem* 'vásároltattam'. Vagy nem, legalábbis nem csak? Igen, ha képesek volnánk kiejteni az *é*-t, akkor kiderülne, hogy a *vettem*, a *véttem* 'vásároltattam' mellett egy harmadik szó is bujkál a hiányos helyesírás leple alatt: *vettem* (csontot a kutyának), azaz 'dobtam'. Mi több, egy régies negyedik is: *vetetkezik/vetékézik/vötetközik*: 'fényképezkedik'.

Megy gyökszavunk egy alakja öt (hat?) jelentést cipel. Ráadásul tagjait csak részben tartja össze valós gyökkapcsolat.

Így néz ki a társaság: Ők *mentek* – 'büntelnek', én *menték* – valakit a vízből, ti *menték* – 'lépegettek', ők *mentek* – régen valahová. Eddig négy. Lehet a négy öt? Hajdan a *vármegy*e határait *mén*essel, határjárás során jelölték ki. Az első kettő a *ment* 'szabad valamitől, mentes' gyök származéka, utóbbi három a *megy* igéé.

Hatodik *megy* is akad, mégpedig népünk nevének magas hangrendű alakjában: *mégyer!* Titokzatos kivétel: *mégyer* szavunkban az *ö* nem váltóhangja az *é*-nek!

Czakó Gábor

Krúdy, a hasonlatok költője

Krúdy Gyula írásművészetéről szólva nemritkán hangzik el a következő megállapítás: költői próza. Irodalmunknak ez a kivételesen tehetséges, eredeti egyénisége Nemeskürty István szerint „a szimbolista líra hasonlat-világát menti át hangulatprózájába”. Kosztolányi elragadtatással írt róla, s hasonlatokkal is érzékeltette Krúdy egyéni stílusát: „*Mintha ódon, drága poharak csendülését hallanám, mintha ábrándok aranyos pókhálószállai ragyognának szemembe halvány, áttetsző aranykőben.*”

Krúdy prózája igen gazdag hasonlatokban, amelyek egybevágnak művei egész hangulati hátterével. Az ún. intellektuális hasonlataiban is az érzelmek vannak túlsúlyban.

Az író hasonlatai a mai olvasó számára értékes irodalmi leletek e stílus eszköz kincseshányájából.

Jellegzetes, gyakori hasonlattípusa a részletező hasonlat, amelyben nyelvtanilag a főmondat utáni mellékmondatot egy újabb, általában vonatkozó névmási kötőszóval kezdődő követi, s ez tartalmilag nagyon plasztikusan és eredeti módon teszi szemléletessé a hasonlított valamely tulajdonságát: „*Mert a piszkafa láttára Szindbád is olyan lett, mint a legtöbb tévelygő férfi, aki sehogy sem akar hinni az asszonynak, mert különben egész világbölcsélete meginogna*” („Kérem a kezét...”).

„*Úgy emelgette a lábát, mintha valami kis verklit viselne a ruhája alatt, és a verkli örökké egy dallamos és merengő keringőt játszana, amelynek hangjainál a régi bálkirálynőt egykor kitancoltatni akarták az életből*” (Aranyidő).

„*A szeme olyan volt, mint egy emlékkönyv, amelyben emlékezetes, de hervadt virágokat őriznek*” (Az utolsó gavallér).

„*Közömbös, egykedvű, semmitmondó lett az arc e bajsusz által, mint akár azé a baktató paraszté, aki a babona szerint a kolerát meg pestist hordja széjjel az országban*” (Rózsa Sándor. A betyárok csillaga Magyarország történetében).

Szívesen használ halmozott hasonlatokat is. Olykor egy összetett mondatos szerkezetben, máskor több, egymást követő, tartalmilag összefüggő önálló mondat alkalmazásával:

„*... a szenvedélyes gitáros már szinte feléje repült az emelvényről, mint egy öreg nyírfa-seprő vagy egy virgács a szélvészben; mint egy száradó alsónadrág a fehérneműkötélről, mint egy féltékeny káromkodás-foszlány*” (Az óbudai karnagy).

„*Aztán járnai kezdte Róza néni a csárdást a cigány előtt. Cifrán és kopogósan, mint Blaháné a Népszínházban. Andalgósan és remekbe, mint Pálmay Ilka. Ártatlanul és fél-*

szegen, mint egy falusi lány, akit először visznek táncba...” (Velszi herceg).

„*... boldogtalanul, bocsánatkérőleg állott egy darabig, mint egy sorsüldözött költő, aki műzsájától kénytelen megválni, majd oly szertartásosan köszönt, mint egy hivatalnok főnökének*” (Őszi versenyek).

„*Panaszkodnak vagy dicsérnek, mint régen, amikor úgy pislogott minden nőszemély, mint a rimóci nyúl? És laposakat pillantottak láttodra, mint a katonagomb?*” (Antal és a papmacska).

„*Nem ismernek ezek kegyelmes érzéseket, mint akár a tengeri kalózok. Vastagon fekszik lelkükön a soha ki nem tudódott, be nem vallott bűnök súlya, mint a szenny avas csizmájukon*” (Rózsa Sándor. A betyárok csillaga Magyarország történetében).

Nagyszerű hangulatteremtő ereje van a megszégyesített tárgyak hasonlítottként való szerepeltetésének:

„*A másik törülköző már többet tudott a társadalmi érintkezésből. Közömbös volt, mintha már sok ember beletörölte volna a kezét*” („Kérem a kezét...”); „*A vendégszobabeli légsúlymérő csalafintskodva barátkozott a piros zérus alatti vonalakkal, számjegyekkel, mintha egy vagyonos kisasszony válogatna a kéréi között...*” (uo.); „*[A piszkafa] Feketén, komoran, pörzsölt hegyel ácsorgott a sarokban, mintha olyan átváltozáson ment volna keresztül, hogy végleg elfelejtette volna az erdőt, ahol hajdanában ifjúságát töltötte*” (uo.); „*De már indul is a két zöld, szentképes lobogó a plébániatemplom fala mellől, ahol eddig állongáltak régiesen, befelé sugárzó fényekkel, mint a lehunytt szemek fényei*” (Százszentűs emberek búcsúja).

Jellegzetes humoráról tanúskodnak szellemes hasonlatai: „*Úgy közeledett Szent Antal szobrához a templomban, mintha a szent legalábbis régi keresztkomája volna*” (A vadevezős megtérése).

„*... a sarki vendéglőből az utolsó, az óramutató csalékonyságáról meggyőződéssel vitázó vendéget kigurították, mint valami megtelt bortömlőt*” (Szent és csacsi).

„*... cipőt húzott, amely olyan ünnepélyességgel nyikorogott a lábán, mint egy harmonika*” (Egy jótékony szív élménye).

„*Kis Bácsi pörgén ült egy kis kerti széken, mint malac a köszörűkövön*” (Velszi herceg); „*L. magas, szakállas ember volt, mint a középkorban a bécsi hóhér*” (uo.).

A mai széppróza természetszerűleg más, de érdemes Krúdy műveinek világában is elmerülni, gyönyörködni ennek a remekírónak egyéni stílusában, gondolat- és érzésvilágában.

Gerendeli György

Kerekes Barnabás beszéde a 44. Édes anyanyelvünk versenyen

Vélhetőleg szokatlan lehet egy Kárpát-medencei rendezvény díszünnepségén testnevelésórát tartani. Bocsássanak meg, hogy mégis ezt teszem. Kérem szépen, tegyék fel azok a kezüket, akik szeretik, ha megalázzák őket. (...) A jelenlévők közül ki szereti, ha durván beszélnek, bánnak vele? (...) Kérem, emeljék föl a kezüket azok, akik szívesen veszik, ha (meg)bántják őket. (...) Keze feltartásával jelezze az, aki kedveli, ha trágár módon, alpári stílusban szólnak hozzá! (...) Kérem, jelentkezzen, aki örömmel veszi, ha úgy beszélnek vele, mint a kutyaival. (...)

Egy álnaiv kérdéssel folytatom: az imént említett jelenségek jellemzők-e a mai magyar valóságra, beszéd-, magatartás-, érintkezéskultúránk megnyilvánulási formáira, vagy ezek csupán a képzeletem szüleményei? Attól tartok, igazam van: ezek mindennapjainknak, a viselkedéskultúránknak a részei.

Az egyik kereskedelmi televízió tehetségkutató műsorának szerkesztői megkérdezték a nézőket: a bírálóbizottság tagjai legyenek-e *kíméletlenek* a fellépőkkel? Tehát nem azt kérdezték, hogy legyenek-e *őszinték*, hanem azt, legyenek-e *kíméletlenek*. A szavazás eredménye elszomorító: 75% volt az igenek aránya.

Kezdő tanár koromban két kolléganőm összevitakozott valami ezredrangú szakmai kérdésen. Zengett a tanári szoba, s olyanokat vágtak egymás fejéhez, amiket – gyanítom – maguk sem gondoltak komolyan. Két hét múlva mindkettőjükhez odaóvakodtam – persze külön-külön alkalommal –, s megkérdeztem: megbocsátottak-e „vitapartnerüknek”? Válaszuk egybehangzó volt, szinte szó szerint ugyanaz: Igen, de már soha nem lehet olyan a viszonyunk, mint korábban, mert nem tudhatom, legközelebb, hasonló esetben milyen válogatott – vagy inkább válogatás nélküli – sértéseket vág a fejemhez.

Érettségi találkozókön többen szó szerint idéznek egykor elhangzott mondatokat tanároktól, osztálytársaktól: „Tanár úr talán nem is tudja, mennyire jólesett, amikor azt mondta nekem”. Vagy egyik volt diák a másíknak: „Egy életre megsértettél, soha nem felejttem el neked, hogy akkor azt mondtad...!”

Vajon hányan gondolkoznak el azon, hogy a kimondott szó lehet a porig alázásnak, a lélekrombolásnak az eszköze, meg a jótékony hatású simogatásé, a lélekerősítésé is?

S hogy mi volna a megoldás? Kétezer éves a recept, ma is használható: a Máté szerinti evangélium 7. része 12. versének első felében olvassuk: „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük...”

Vajon mindegy-e, hogy milyen egy társadalom beszéd-, magatartás-kultúrájának színvonala? Mindegy-e, hogy mi hagyja el a szánkat? Mindegy-e, hogy az egymás iránti tisztelet jellemzi-e az emberi kapcsolatokat, vagy épp az ellenkezője? Megint a Máté szerinti evangéliumból idézek (15. rész, 18. vers): „ami... a szájból jön ki, az a szívből származik, és az teszi tisztátalanná az embert...”

Szem- és fültanúja voltam egy jelenetnek: Budapesten a 4-es-6-os villamosra folszáll két ifjú, dekoratív hölgy. Hangos beszélgetésükből is lehet tudnunk: most jöttek a kozmetikustól. Egyikük szájából csak olyan mondatok hangzanak el, amelyekben van trágár fordulat. A bájos hölgy külsejét nézve: mint a kirakati baba, de közben... a szív..., a száj...

Az Édes Anyanyelvünk folyóiratban lassan száz szám óta jelennek meg új szavak, kifejezések. Gondoltam, a szerkesztők figyelmébe ajánlok néhány új szót, kifejezést. Igyekszem jól érthetően mondani a kevéssé ismert fordulatokat. „*Jó napot kívánok!*”, mert ma szinte csak azt halljuk, hogy: „jó napot, napot, pot”. „*Viszontlátásra*” – mondhatnánk a napjainkban használatos „*viszlát*” helyett. „*Viszonthallásra*” – mert javarészt csak ezt hallani: „*vizhal*”. „*Köszönöm szépen*” – ez talán jó lehetne a „*kösz, kösz, köszike*” pótlására. „*Bocsánatot kérek*”; „*Elnézést kérek*” – ezek meg a „*bocs, bocsika*” helyett. S talán ajánlhatjuk a „*Kérem*” szót is a ma természetes „*mi?*” helyére.

A kritikusok máris mondják: Mit szépeleg itt ez az ember? Nem mindegy, mit mondunk? Így is megértjük egymást valahogy! Biztosan igazuk van. De sok-sok év óta figyelem, hogy a ma használt kimondott szócsonkok mellett a mimika, a gesztusok, a kísérő jegek hogyan változtak. A nyegle-hányaveti stílus, a fogak között átrpéselt, sokszor érthetetlen hangfoszlányok, a szájhúzogató, az ajkbiggyesztés és egyéb testbeszédese társaik egyáltalán nem a beszélgetőtárs iránti tiszteletnek a jegei. Talán azért, mert a beszéd-kultúra és a magatartás-kultúra összefügg; talán azért, mert egy egyre embertelenebb, önzőbb, türelmetlenebb, tiszteletet alig mutató világban sokaktól mára már csak ennyi telik.

S hogy ezeket a kérdéseket miért éppen itt, a sátoraljaújhelyi versenyen teszem föl: hol máshol? Itt még találhatunk szövetségeket, talán itt még érthetik, hogy miről beszélnek-beszélünk; az anyanyelvi versenyek résztvevői között rálehetünk olyan elkötelezett tanárookra, drága fiatalokra, akik az átlagénál emberségebb, jobb példát mutatnak; akikre kevésbé hatnak a káros jelenségek, akik nemcsak az anyanyelvi ünnep tiszteletére öltik fel a „szépruhájukat”, és öltöztetik fel a lelküket, hanem a hétköznapi életben is; s akik mernek normálisnak lenni és maradni egy abnormalis világban. Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a többi nyelvművelő mozgalom rendezvényei, ifjúsági táborainak tapasztalatai bizakodásra adnak okot. Kortól függetlenül ma is van még a társadalomnak egy olyan rétege, amelyik vágyik a szépre, a jóra, a tisztá emberi hangra. Csak össze kell fogunk velük, meg a nagy nyelvművelő versenyek rendezőivel – pl. Győrött, Sátoraljaújhelyen, Balatonbogláron, Kisújszálláson –, az elszakított területek nyelvművelő szervezeteivel, tanáraival, diákjaival, a most 40 éves Beszélni nehéz! mozgalom résztvevőivel, A Magyar Nyelv Múzeumával, s mindenkivel, aki nem pusztítani akarja az értékeinket, hanem megőrizni, gyarapítani.

Talán meghökkentő, hogy egy rockegyüttes dalszövegéből, az Ismerős Arcoktól idézek:

„Megmondom én hogyan lehet, hogy
magyarként éljük a jövőt,
Ameddig azok döntik,
mi ültetjük addig a fenőt.”

Három példával biztatom magunkat.

Jakab apostol levele 3. részének 9. verséből való a következő idézet: „Ezzel áldjuk az Urat és Atyát, és ezzel átkozzuk az Isten hasonlatosságára teremtett embereket: ugyanabból a szájból jön ki az áldás és az átok.” Ugye, nem törvénytörő, hogy átok jöjjön ki a szánkon? Jöhet(ne) áldás is! Hát az jöjjön!

A második: néhány éve a Nyugati pályaudvar aluljárójában várokoztam. Nem messze tőlem egy fejkendős, egyszerű asszony három nagy táskával igyekezett volna föl a járdaszégre. Két csomaggal elindult, de a harmadik otmaradt. Hiába próbált kettőt kicserélni, úgy sem boldogult. Odaléptem hozzá: Jó napot kívánok, segíthetek? Majd fogtam két csomagot, s elindultam fölfelé a lépcsőkön. Bizalmatlanul méregetett, várta, mikor inalog el a csomagjaival. Főnt megvártam, amíg befutott a villamos, a három csomagot fölvettem a járműre; a néni ennyit mondott: „Uram, köszönöm, hogy visszaadta a hitemet az emberekben.” Rémes az a világ, amelyben egy természetes, egyszerű, hétköznapi kétperces gesztus ilyen hatást válthat ki egy emberből!

Harmadik példánk helyszíne Zabola, egy székelyföldi település. Az ottani katolikus plébános és a református lelkész rendszeresen együtt utaztak szolgálni a környékbeli településekre. Egy alkalommal a plébános váratlanul lassított, a mellette ülő tiszteleteshez fordult: „Tibor, én szeretlek téged.” S mielőtt két hatvanegynéhány éves férfi beszélgetése félreérthetővé válna, folytatom a katolikus pap szavaival: „Több mint húsz éve szolgáljuk együtt az Urat; nem tudom, mennyi időt tölthetünk még itt a földön, de mielőtt elszólitana, szeretném, ha tudnád, mennyire becsüllek, szeretlek Téged.” A kíméletlenség, egymás gyilkolása helyett nem volna jobb egy olyan világban élnünk, amelyikben inkább ez utóbbi esetek a gyakoribbak?

Kérem szépen, emeljék fel a kezüket azok, akik szívesen veszik, ha szeretik, tisztelik, (meg)becsülik őket. (...)

A golya és a római szám

Azt hittem, hogy bölcsészkarai egyetemi oktatók találma az a történetke, amelyikben az első éves hallgató, a golya a portán érdeklődik, hol találja az épületben a tízes számú termet. Nem sokkal a felvilágosítás után visszamegy a portáshoz, hogy ott, ahova küldte, az „ikszes” terem van. Azonban a közelmúltban hasonló történt. Meséli nekem a portás, akinek a szobájában rendszeresen a Bartók rádió szól, hogy a „vé i-s” terem tudakolták nála. Most a portásunk mondta, hogy olyan nincs. Aztán az egyetemi hallgató megmutatta az „okos” telefonján, hogy tessék, be is van másolva a tanrendből. A római számot látva a portás már mondta is, merre kell menni.

A magyar helyesírási szabályzat új kiadását lapozgatam, látom, hogy a keletkezésben „A hónap neve teljesen kiírható vagy rövidíthető, illetőleg jelölhető római számmal is, arab számmal is.” Egyebek közt ezek a példák vannak: 2014. II. 28.; 2014. 02. 28. Ezekben a II. és a 02. a februárt jelenti. Ámbár a 02.-es megoldás csupán a gépi nyilvántartásokban célszerű, kézírásban legtöbbször semmi haszna.

Az ókori Róma alighanem az etruszkoktól vette át a számírás rendjét, amelyet azután a középkor is használt szerte Nyugat-Európában. Minden bizonnyal az egytől kilencig tartó számokat kezdetben függőleges vonalkákkal jelölték, illetőleg azok áthúzásával, ahány egység, annyi vonalka. A megfelelő számú vonalkát pedig keresztben áthúzták, így jelölték a tízeseket. Ez a vonalka tehát megtízszerezte az áthúzott jelet. Az X (= 10) valószínűleg az I (= 1) áthúzásából keletkezett. Az X jel megfelezésével jött létre az V (= 5) új jel gyanánt.

A római számírás az ötös számrendszer és a tízes keveredéséből alakult: I, V, X, L, C, D, M. Ezeknek különféle csoportosításával lehet(ett) lejegyezni a nagyobb értékeket, pl. MMXVI. A kombinációk bonyolultsága miatt a számolás nehézkes volt, a számológépek abakusszal végezték. E számológépek őse mezopotámiai lehet, a görögöség terjesztette el az eszközt is (a görögben *abakion*) meg a szót is.

A római abakusza tábla vagy asztalka, ezen párhuzamos csatornáknak kavicsok (latinul *calculus*) vagy huzalra fűzött korongok voltak, amelyeknek ide-oda tologatásával folyt az összeadás és a kivonás, majd a szorzás és az osztás is. Efféle megoldású az a golyós számológép, amely jó néhány évtizede még minden elemi iskolában meg volt található, leszármazottjai Kínában, Japánban, Oroszországban is elterjedtek, ahol az efféle, oroszul *szcsoti* nevű számológép rendkívül népszerű volt. Hajdani szovjetunióbeli

utazásaimkor bámulattal néztem, amint ide-oda csattogtatták a golyóit. A *calculus* főnévből származik a latin *calculo*, *-are* '(fel-, ki-, össze)számít' ige, amelyik számos nyelvbe eljutott, a magyarba is: *kalkulál*.

Bagdadi, szamarkandi, kairói, toledói és egyéb helyeken a tudományt szerető és ápoló kalifák főként a természettudományokat támogatták körülbelül a VIII. századtól, így a csillagászat, a fizika, a kémia és a matematika magas színvonalra jutott. Az ún. arab számok eredete voltaképpen India. Brahmin papok találták föl a tízes számrendszert, számjegyeik világhódító útjukra Bagdadból, az iszlám világ központjából indultak. II. Szilveszter pápa, vagyis Gerbert d'Aurillac francia szerzetes (940–1003) nem római abakuszt használt, hanem olyat, amelynek kövecskéire 1-től 9-ig ghubár, vagyis nyugati típusú számjegyek voltak írva. (Volt ugyanis keleti, hindi számjegyírás is.) Matematikán kívül Gerbert más tudományokban is jeleskedett (retorika, dialektika, aritmetika, zene, filozófia, geometria), pápasága előtt Reimsben tanított. István királyunkkal is kapcsolatban volt: korona küldésével ismerte el a keresztény, független Magyar Királyságot. Az arab számok lassanként elterjedtek egész Európában a XIV–XV. században.

A tízes számrendszertől sokáig és sokan a nulla miatt idegenkedtek. A középkori gondolkodás nehezen értette meg, hogy a nulla, vagyis a *nullus*, *-a*, *-um* 'semmi' megtízszerezi az előtte lévő számot. Ezért volt az arab *al-szifra* 'üres(ség)' a XV. századi franciában káromkodás: „algorithmus cifra”. A magyar *cifra* 'zérus, nulla' szó jele, a kis kör díszítőelem is volt számos helyen a népi mesterségek tárgyain, ekként lett 'díszítés, dísz' jelentésű. Ámbár tessék csak Arany Jánost olvasni: Pörge Dani „elvette a Sinkóék / Cifra lányát, a Terát”, aki elfogadja a kasznár udvarlását: „Cifra asszony színes szóra / Tetteti, hogy mit se hajt” (Vörös Rébék). A második helyen a *cifra* az erkölcsi viselkedésében üres fehérrépre vonatkozik...

Tudomásom szerint az általános iskola alsó tagozatában tanítják a római számokat vagy egy részüket. Azonban a mindennapi életben egyre ritkábban találkozhatni velük. Egy több mint száz éves hazai nyelvészeti folyóirat néhány éve áttért az évfolyamok arab számmal való jelölésére, mondván, többször baj volt a római számokkal (pedig nem a fent említett egyetemi golya és pályatársai írják a lapot in anno Domini MMXVI). Am vegyük tudomásul a római tanítást Ovidiustól: „Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.”

Büky László

Kimaxol

Az új szavak gyakran ellenérzést váltanak ki a nyelvhasználókból. Ezt bizonyos fokig el lehet fogadni, azonban ha félretesszük az érzelmi megközelítést, racionálisan azt mondhatjuk, hogy egy élő nyelv esetében a változás, különösképpen a szókincsbeli, a nyelv vitalitását és funkciójának betöltését jelenti. Az Új szavak III. című kötetemen dolgozva a *kimaxol* szó jelentését kerestem (micsoda óriási segítség az internet!), és eközben szembesültem azzal a ténnyel, hogy mekkora ellenállásba ütközik ez a kifejezés.

Mielőtt azonban erre rátérnék, nézzük meg, miként jött létre, és mit jelent ez az új szó. A jelentése: kihoz belőle mindent, teljes mértékben kihasználja, kiaknázza a benne rejlő lehetőségeket. Íme, egy példamondatban: „A film *kimaxol* minden sztereotípiát, de ettől még jókat fogunk röhögni rajta!” A létrejötté pedig a következő: a *maximum* kifejezés rövidült *max* alakra, majd ehhez társult az egyik legproduktívabb igeképzőnk, az *-l*, és végül a cselekvés eredményének, befejezettségé-

nek a jelölésére a *ki-* igekötő kapcsolódott hozzá. Igaz, igekötő nélkül nem is létezik, hiszen *maxol* igénk nincs.

A szóalkotás mindhárom eleme igen jellemző napjainkban. A rövidülés olyannyira elterjedt, hogy például a *brutális* szó csaknem mindig *brutál* alakban hangzik el, a fesztiválok nevében pedig már jóformán csak *feszt* utótagot találunk, például *Less Feszt* Kisvárdán, *Rétközfeszt* Demecserben. Az *-l* igeképzővel idegen szavakhoz kapcsolódva is keletkeznek kifejezések: *lájkol*, *szörföl*, *csetel*, *dzsogingol* stb. Ugyanakkor elképzelhető, hogy az angol *max out* fordítása is szerepet játszott a szó születésében.

Jómagam a nyelvi tolerancia jegyében korántsem vagyok nyugtalan e miatt a kifejezés miatt. Természetesen azt okvetlenül hozzá kell tenni, hogy erősen bizalmas stílusértékű, a szleng szókincsrétegébe tartozik, tehát a formális kommunikáció során nem célszerű használni, például szóbeli értségi vizsgán vagy állásinterjúban. És természetesen akkor sem illdo „trendinek” lenni ezzel a szóval, ha tudjuk, hogy a hallgató, a beszélgetőtárs nem fogja érteni. Ez azonban már nem is nyelvi kérdés, hanem udvariassági és figyelmességbeli.

Minya Károly

Alapból, még egyszer

Az 'eleve' jelentésben és ehhez hasonló jelentésárnyalatokban élő *alapból* határozószót tavaly mutattam be az Édes Anyanyelvünkben (2015/4: 12). Valószínűsítettem, hogy körülbelül húsz éve jelent meg a nyelvhasználatban. Feltételezhető, hogy a számítástechnika világából elindulva lépett át az élet más területeire, a mindennapi társalgásba. Minden bizonnyal a fiatalok körében született, és ma is elsősorban a negyvenévesnél ifjabbak beszédében figyelhető meg. Beszéltnyelvi elem: az említett cikkem megírásáig a valódi szóbeliségen kívül csak internetes csevegésben, fórumon találkoztam vele. Terjedésére mutató jelként értékeltem azonban azt, hogy felbukkant a Barátok közt című tévésorozatban. A határozószó jellemzését (függő) kérdéssel zártam: „Egylőre nem tudhatjuk, hogy az *alapból* bekerül-e a valódi írásbeliségbe, és ha igen, mikor.”

A választ a Nagyszótár készítésének fontos forrásául szolgáló szövegtár bővítése adta meg. Míg korábban ez a gyűjtemény az 1772 és 2000 közötti időszakból való írott és publikált szövegeket tartalmazott, idén már a 2010-ig terjedő évtized termésével is gyarapodott. Így került a megújult szövegtárba (<http://www.nytud.hu/hhc>) az *alapból* határozószónak két olyan adata, amely írásban közzétett forrásból származik.

Igaz, közülük az egyik szóbeli megnyilatkozást idéz; abból a 2006-ban kiadott beszélgetéskötetből való, amelyet Parakovics Imre készített Menyhárt Jenő gitárossal. Saját kétkészségével kapcsolatban az interjúalany többek között ezt mondja: „két kézzel teniszszem, olyan módon, hogy *alapból* két kézzel fogom az ütőt, és ha balra jön a labda, akkor bal kezem tenyeremmel ütöm vissza, ha jobbra, akkor pedig jobb kezemmel”.

A másik adat viszont szépirodalmi műben, Varró Dánielnek a Nyelvművelés című versében szerepel, a Szívdesszert kötetben, 2007-ből: „Tény és való ámdé máskülönben, / hogy nem fogalmaz nálad más különben, / és mint egy bűvész húzgáld elő a kalapból / azokat a szavakat, amik a hétköznapi ember aktív szókincsének nem képezik a részét már *alapból*”.

Az *alapból* írásbeli felbukkanására tehát nem kell várunk, hiszen évekkel ezelőtt megtörtént. Természetesen Varró Dániel

el leleményes ríme nem változtat azon, hogy ezt a határozószót továbbra is beszélt nyelvi elemként tarthatjuk számon.

Mivel az előző alkalommal nem idéztem olyan adatot, amely köznapitársalgásból, nem az internetről vagy a tévéből való, most szeretném pótolni ezt a mulasztást. A példaként követhető részletre 2016. január 12-én a 4-es metróon figyeltem fel olyan lányok beszélgetését hallva, akik feltehetőleg a Színművészeti Egyetemre járnak: „Bárkit csúnyává tudnak tenni. Akkor miért alkalmazzanak *alapból* csúnya embereket?”

Ahhoz a példához pedig, amelyet a korábbi cikkben hozhattam a Barátok köztből, a sorozatban azóta társak csatlakoztak. Néhány közülük 2016-ból: „*Alapból* elég furcsa az a nő. Mindig kavar” (március 1.); „– De legalább magunknak ne hazudjunk, ez alap. – Lenne, ha nem lennénk *alapból* gyávák” (április 29.); „Én *alapból* figyelmeztettem Hannát, hogy ne kezdjen vele [ti. Rókusossal], de nem hallgatott rám” (május 19.); „Szerintem az a helyzet, hogy [Zsófi] *alapból* is elég ramatnyul lehetett” (július 20.). Érdekes a határozószó hozzátoldó jellegű hátravetése: „Te nem tudod, hogy milyen ellenséges volt velem [Luca], *alapból*” (június 9.).

Míg ennek a példasornak a tagjai fiatal szereplőktől valók, olykor középkorú rokonaik, ismerőseik beszédében is megjelenik az *alapból*, nem csupán fiatalokhoz fordulva: „Rita egy ritka aljas perszóna. *Alapból* egy szavát sem hiszem” (2015. augusztus 26.); „A lakók *alapból* nem örülnének, ha valami idegenek jönnének ide” (2016. június 7.); „De *alapból* semmi bajom nem lenne ezzel [ti. azzal], hogy a lányom egy fiúnak a társbérlejtje” (2016. június 23.). Úgy látszik, hogy a sorozat írói úgy érzékelik, hogy az *alapból* kezdi átlépni a korosztályi határokat. Lehet, hogy igazuk van.

Nem a Barátok közt az egyetlen olyan sorozat, amelyben az *alapból* felbukkant. Az Időfutár című ifjúsági rádiójátékából (ez regényként is megjelent) szintén idézhetek rá példát egy hetedikéves fiútól, Bulcsútól: „Az öregasszony *alapból* is halál idegesítő, de most extrán durva volt” (142. rész).

Nyilvánvaló, hogy a fiatalok korosodásával a jövőben kitágulnak az *alapból* használatának határai. Lehet, hogy nem is kell addig várni, mivel a határozószó az ifjabbak beszédéből a középkorúakéba, esetleg az idősebbekébe is átterjedhet.

A szó ma kétségtelenül a beszélt nyelvi eleme. Egylőre nem tudhatjuk, hogy a közelebbi vagy távolabbi jövő hoz-e ebben változást.

Horváth László

Újratöltve

Az *újratölt(eni)* alak mostanában kezd divatozni; egylőre még nem koptattuk el. Nem közhely, annak ellenére, hogy legalábbis már 1997-ből van rá adatunk: a Népszabadság „*újratölthető* mobil egységkártyá”-ról cikkezett. Maga az alapige mégsem szerepel a Magyar értelmező kéziszótárban (2. kiadás: 2003), s nem említi a Tinta Könyvkiadó gondozásában 2007-ben megjelent Ertelemző szótár+ sem. Ez utóbbi azonban annyit mégiscsak tudatosít, hogy az *újra*- két jelentéssel bír: 'ismételten, megint' és 'ismét, de másképpen’.

A minap egész véletlenül egyszerre jutott el könyvtárunkba ugyanannak a hónapnak TechMonitor-, illetve Kortárs-száma. Mindkettőben egy-egy írásnak a címe tartalmazta az ígénkből képzett határozói igenevet. Érthetően: a hangütés, a figyelemfölkeltés céljával. Az előbbi, tehát a technikai szaklap e címmel rukkolt ki: „Bevált terminológiák *újratöltve*”. Alcíme is jól tájékoztatott: „Új huzalos sziklaforgácsoló-modelleket mutatott be a Sodick.” És még idekívánkozik az ezt követő hosszú sor: „A japán Sodick szerszámgépgyártó mindig élen járt az innovációban és a fejlesztésben. Ez ma sincsen másképpen...” Mindez máris meggyőző arról, hogy az *újratöltve* alak egyszerre sűrít magába az 'ismételten, megint'-et és (hála az *innováció* és a *fejlesztés* szónak!) az 'ismét, de másképp' jelentést is. E

jelentéseket tudomásul véve azt is láthatjuk, merőben más az itt emlegetett újratöltés, mint az első példaként hozott, a mobiltelefonhoz kapcsolódó újratölt(het)és.

Szemnyitogató tanulmányt írt Horváth Anna a Kortársban, „Jókai *újratöltve*” címmel. Az „Egész az északi pólusig” című, időskori Jókai-regényt Fried István paródiának tekintette. Vele ellentétben most a fiatal kutató megkockáztatja a Verne Gyula „Utazás a Föld középpontja felé” című regényével való összevetést, hasonlóságokra és különbségekre egyaránt fényt derítve. Izgalmas fejtegetése végén egyetértőleg idézi az irodalomtudós Németh G. Bélát. És talán éppen ezt megjegyezve érthetjük meg az *újratöltve* szó nagyon is odaillo hangoztatását: „Jókait kétszer tanuljuk meg szeretni. Először akkor, amikor magát az irodalmat szeretjük meg, és később, amikor már a szöveg mögé tudunk látni, elemezve a kor sajátosságait és jellemvonásait.” Igen, az *újratöltve* ezúttal is együtt fejezhette ki az 'ismételten' és a 'másképpen' jelentésmozzanatot.

A nyelv kétségkívül és egyre biztosabban, sőt felgyorsultabban fejlődik. A folyóiratokbeli címek *újratöltve* alakja lényegében képletes, átvitt értelmű. A két évtizede följegyzett mobil-jellemző még a konkrétán tartott. Még korábban még konkrétan lehetett szó például a borosüvegnek borral vagy a lámpának „jacet”-tel, petróleummal való újratöltéséről. Lám, a nyelv is gazda: éppolyan, mint a szentírásbeli, mert „kincsből újat és régít hoz elő” (Máté evangéliuma, 13, 52). Azaz: *újratölt...*

Holczer József

Tisztelt Szerkesztőség!

2016. júniusi számukban több írásban találtam általam elfogadhatatlan vagy megkérdőjelezhető gondolatokat.

Még egyszer az -i birtoktöbbsítő jel használatáról (9). „... most vagyunk benne a *holmiid* – *holmijaid* átalakulás sűrűjében...” A szerző szerint ezek „szinte bizonyosan be is jönnek a köznyelv kapuján”. A cikkíró összegzése: „Ez nem nyelvromlás, hanem egy természetes folyamatnak ... újabb etapja...”

Kérdésem: miért kell nekünk az utca nyelve után menni? A nyelvhasználatnak vannak alapvető törvényei. Ezek némelyikének feladását jelenti a köznyelvbe való kritika nélküli átvétel. Ha ezt passzívan elfogadjuk, ez a legkényelmesebb álláspont. A rossz elleni harc és nevelés helyett önmagunknak a felelősség alóli felszámolása. Olbe tett kézzel nézni a nyelvromlást, hadd burjánzson szabadon, hiszen az „élet” alakítja a nyelvet. Nem ez lenne a nyelvészek egyik nagy feladata? Attól tartok, hogy túlságosan elnéző a szellemi hatóság! Vajon az általam nagyra becsült cikkíró ezt is el fogja fogadni: *övéi* → *övéjei*?

„*Magunkat fejlesztve fejlesztettünk*” (11). Az interjúalany az egyik kérdésre így válaszolt: „A tankönyvek továbbadása szemléletváltási kérdés, a gyakorlatban megvalósítani nehezebb, mint gondolnánk. Az eldobható tárgyak korában kell visszafordítani a szemléletet.” Lassan negyven éve Németországban élve megtapasztaltam fiam iskolai pályafutását. Bizony ebben a gazdag országban már fél évszázada az a gyakorlat, hogy a tankönyveket év végén visszaadják, így azokat a rákövetkező évben mások használják. Tudta ezt az illetékes? Ilyen válaszok előtt talán jó lenne körülnézni, hogyan járnak el mások.

Amely ~ amelyik (14). „A vonatkozó névmások használati szabályait a magyar anyanyelvű beszélők általában jól ismerik...” Ezt elfogadva attól tartok, ma a politikusok és a TV-be-mondók többsége nem magyar anyanyelvű! Bizonyítékaim alább:

- Azok a szervezetek, *akik*... (mondta az államfő)
 - ... az egyetlen hajó, *aki* ma reggel felszedte a horgonyt (egy műfordító!)
 - Energiahivatal, *aki*...
 - Civil szervezetek, *akik*... (egy pedagógus elnök!)
 - A vonycarvashegyi kikötő átadása: A hajó, *aki*...
- De!
- Csalók, *amelyek*...
 - Játékosok, *amelyek*... (sporthírek)
 - Munkások, *amelyeket* a magyar üzemek foglalkoztatnak.

Lapjukat továbbra is szívesen, de kritikusan olvasva sok üdvözzettel

Dr. Gaál Csaba, Németország

A szerkesztő válaszol

Köszönöm olvasónk részben elismerő, de inkább bíráló három észrevételét. A másodiknak – a *Magunkat fejlesztve fejlesztettük* kezdetűnek – kommentálására nem érzem magamat sem kompetensnek, sem illetékesnek, ezért nem is nyilvánítok véleményt(, noha annak örülök, hogy a tankönyvekkel való bánással kapcsolatos németországi tapasztalatait olvasóink s köztük az illetékesek is megismerhetik), a harmadikról pedig (*Amely, amelyik*) el kell ismernem, hogy a levélírónak igaza van: a szerzőtől idézett mondat túlzottan s akár félre is érthető módon általánosít. Azonban mentsége a cikkírónak az arra való utalás, hogy „az *ami* és az *amely* helyes megválasztásában gyakran bizonytalanok vagyunk”, valamint annak hangsúlyos jelzése, hogy ezúttal nem az olvasónk által hiányolt „örökzöld

témáról” kíván elmélkedni, hanem az *amely* és *amelyik* funkciójáról, egymáshoz való viszonyukról.

Első észrevételével kapcsolatban azonban, amely történetesen szintén éppen egy lapunkban megjelent cikkhez való hozzászólásra vonatkozik, nem tudok egyetérteni levélírónkkal. Írásomban (*Még egyszer az -i birtoktöbbsítő jel használatáról*) éppen azt igyekeztem bebizonyítani, hogy a nyelvnek, pontosabban a nyelvhasználatnak nincsenek örök törvényei. Bemutattam, hogy vannak előzményei például annak a már több száz éve, de napjainkban is folyó nyelvi változásnak is, amelynek következtében magánhangzós végű névszóiink közül már nem csupán az *i*-re végződőkhez kapcsolódik a birtok többségét jelölő *-i -jai, -jei* formában (*kocsii* → *kocsijai, zoknii* → *zoknijai*), hanem mind sűrűbben egyéb magánhangzókra végződőkhez is, pl. *adui* → *adujai, cipői* → *cipőjei, kesztyűi* → *kesztyűjei*). Vannak előzményei, s minden bizonnyal lesz folytatása is. Levélírónk a szóban forgó nyelvi változás jelenlegi etapjának „termékeit” már eleve rossznak, ördögtől valónak tekinti, s elfogadásukat valamilyen alapvető törvény megszegésének, elárulásának minősíti. Ez a szemlélet számomra elfogadhatatlan, s szeretném, ha álláspontom helyességéről levélírónkat – s olvasóinkat – is meggyőzhetném.

Anyanyelvük minden nemzet fiainak-leányainak közös kincsük. Nekünk, magyaroknak a magyar nyelv ez a közös kincsünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e nyelv minden szaváról, szókapcsolatáról, szólásmondásáról, nyelvtani formációjáról ugyanúgy vélekedünk. Ezt a nyelvet, illetve bármilyen jelenségét nem is ismerjük mindnyájan eléggé, sőt, teljességében egyikünk sem ismeri, nem is ismerheti. És nem is egyformán vélekedünk akár egészéről, akár egyik vagy másik eleméről. Egy idős ember számára a *kalocsni* természetes szó, még ha az, amit jelent (‘a cipőt a sártól, nedvességtől védő gumilábbeli’), már rég ki is ment a divatból. Egy tizenévesnek persze fogalma sincs róla, hogy mi is ez. Ez utóbbinak ellenben százával vannak olyan természetesnek érzett szavai, amelyek mibenlétéről az ötven-hatvan-hetven-nyolcvan évesnek nincs halvány dunsztja sem. Mégsem mondhatja egyikünk sem, hogy ez vagy az a szó rossz. A szavak, szóalakok, akár nyelvtani formációk megítélésére nem a rossz és a jó közti minősítések alkalmasak, hanem azok a jelzők, amelyek a szóban forgó nyelvi alakulatokhoz fűződő viszonyunkat fejezik ki. Életkorunktól, érdeklődésünkötől, képzettségünkötől függően lehetnek a vizsgált nyelvi formációk ismeretlenek, nem tetszők, szokatlanok, régi-esek, divatosak, találóak, és igen, lehetnek jók is (azaz nekünk tetszők), de rosszak nem.

Abban a hozzászólásomban, amelyből levélírónk azt olvasta ki, hogy én és nyelvész társaim olbe tett kézzel nézzük a nyelvromlást, amelyet a *csészéjei, hordójai, turnéjai* stb. formák terjedése jelent, én történetesen érzékeltetem az e jelenséghez való viszonyomat is, amikor ezt írtam rólok: „Én még véletlenül sem használnám ezeket a bumfordinak, esetlennék érzett változatokat”. Írásomat pedig ezzel a mondattal fejeztem be: „De azt én is megerősítem, hogy az utóbbiak, vagyis az *unokájai* és társaik köznyelviékké csak akkor lesznek, ha már ugyanúgy elterjedtek, mint a *bulijai, cicijei, fagyijai-félék*.”

Ha nyelvújító és nyelvész elődeink ugyanolyan szigorral bántak volna a tárgyalt nyelvi változás 19. századi előzményeivel, mint levélírónk szeretné, akkor például a *csókjaid* szóalak nem is létezne, mivel akkoriban még nem ez volt a megszokott, a módi, hanem a *csókid* forma, amelyet Csokonai Vitéz Mihály Lillám szácskája című verséből figyelmébe is ajánlottam olvasóinknak. De persze a *csókid* alakról sem mondanám sohasem, hogy rossz, mert nem az. Akkor ez volt a természetes, napjainkban azonban már régies, ódon, elavult.

Grétsy László

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Minek nevezzelek?

A babát váró szülők számára roppant fontos kérdés, milyen nevet adjanak gyermeküknek. A névválasztás szokása és hagyománya mellett minden nemzet igyekszik ezt a folyamatot szabályozni, a szülők határtalan fantáziájának valamilyen módon korlátokat szabni.

Hazánkban a névadásról a 2010. évi I. törvény 44. §-a rendelkezik. Itt olvashatjuk: „Ha a szülők által választott utónév nem szerepel az utónévjegyzékben, az MTA a központi anyakönyvi szerv megkeresésére harminc napon belül nyilatkozata szerint az utónév anyakönyvezhető, azt az utónévjegyzékbe haladéktalanul felveszi.” Ez azt jelenti, hogy ha a szülők az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapján található, havonta bővülő (jelenleg 2182 női és 1645 férfinevet tartalmazó) névjegyzékben (<http://www.nytud.mta.hu/oszt/nyelvmuvelo/uto-nevek/index.html>) nem találunk megfelelő nevet, akkor az általuk kiválasztott nevet kérvényezhetik. Az új név anyakönyvezhetőségéről az intézetben működő Utónévbizottság szakmai állásfoglalást készít. A szakvélemény elkészítésekor figyelembe veszi a fent idézett törvényben szereplő, illetve az anyakönyvezésre vonatkozó szabályokat, valamint a honlapon olvasható, a bizottság által összeállított 14 alapelvet. A szakvélemény elkészítésekor fontos, hogy a kérelmezett név valahol névként szerepeljen, illetve kapcsolódjon névadási szokásainkhoz, hagyományainkhoz. Egy-egy döntés meghozatalakor előfordul, hogy más országok külképviseletétől, más szakterület kutatóitól is segítséget kell kérni.

Havonta átlag 30–40 kérelem érkezik, amelyek között több a női név. Ezt bizonyítja, hogy 2015-ben 46 új női és 32 új férfi név került a névjegyzékbe.

A névkérelmek igen színesek és változatosak. Ennek ellentétére megfigyelhetünk bizonyos trendeket.

A kérésekben leggyakrabban idegen eredetű nevek szerepelnek, amelyeket ráadásul idegen helyesírással szeretnének anyakönyveztetni. Erre azonban a jelenlegi jogszabályok szerint nincs lehetőség. Így nem kapott zöld utat pl. a *Fanny*, *Maya*, *Crystal*, *Loulou*, *Tiffany* női, a *Matthew*, *Mathieu*, *Giovanni*, *Noah* idegen helyesírású férfinevek. De már bejegyezhető a magyarosan átírt alakú női *Ájlin* (Aylin), *Lemja* (Lamyá), *Szaszkia* (Saskia), illetve a *Timuzsin* (Temuujin), *Dzseráld* (Gerald) férfinevek. Vannak olyan kérelmezők, akik tudják, hogy nevet csak a magyar helyesírás szabályainak megfelelően lehet anyakönyveztetni, ezért már eleve a saját elgondolásuk szerinti átírásban kérik a név bejegyzését. Ezek a hibásan átírt alakok általában nem kerülhetnek be a névlistába. Így a *Mári Csuj*, *Kerolájn*, *Dzsulia*, *Seéra* női, valamint a *Májki*, *Éron*, *Entoni*, *Dzsenáró* férfinevek nem kerültek be az engedélyezhető nevek listájába. De az előfordul, hogy a magyar nevet úgy szeretnék átalakítani és bejegyeztetni, hogy annak írásmódja később ne okozzon gondot külföldön. Néhány példa erre: *Idiko*, *Timea*, *Bendeguz*.

Az idegen nevek köre az elmúlt években több arab és afrikai névvel bővült: *Adeboró*, *Emeka*, *Isua*, *Ammar*, *Nadim*, *Hamid*, *Manzur* férfi- és *Heszna*, *Szalima*, *Zahira* stb. női nevek. A kérelmekben felbukkannak nem anyakönyvezett bibliai eredetű nevek is, pl. *Lilit* női, *Éli*, *Étán*, *Melkisédek* férfinevek. Egyre gyakoribbak a Krisna tudatú hívők által kérvényezett és többségükben bejegyzésre is javasolt szanszkrit nevek: *Jamuná*, *Laksmi*, *Móhini*, *Síváni*, *Szaraszvati* női, *Balavéda*, *Gópál*, *Góvinda*, *Náron*, *Nimái* férfinevek.

Bár ritkábban, de előfordul, hogy a már anyakönyvezhető névnek valamilyen újabb írásváltozata kerül a névlistába. Ezért találhatjuk meg a *Daniela*, *Daniéla*, *Daniella*, *Daniila*, *Danila*, illetve az *Andzseló*, *Angelus*, *Angelusz* alakváltozatokat.

Igen gyakori, hogy a szülők régi, elfeledett magyar neveket újítanak fel. A női nevek közül ilyen például: *Ankissza*, *Csente*, *Havadi*, *Rasdi*, *Sáfély*, *Ünige*. A férfinevek közül: *Apaj*, *Békés*, *Bérc*, *Botos*, *Hős*, *Kücsid*, *Orda*, *Tar*, *Tegeze*, *Temes*, *Zeke*, *Zsabor*. E kategóriában több olyan névvel is találkozhatunk, amelyeket nem javasolt az Utónévbizottság anyakönyvezésre, mivel nem bizonyítható, hogy valóban létező, régi magyar nevek lennének. Erre példa az *Arszák*, *Dengezik*, *Askam* férfi- és a *Bölöjte*, *Negyőke* női nevek.

Napjaink névválasztásában is megfigyelhetjük a tiszteleti névadás jelenségét. A tisztelt személyek, akik után a szülők gyermeküket elnevezni kívánják, napjainkban általában nem híres írók, költők, tudósok, irodalmi hősök, hanem különböző televíziós, film- és popsztárok, sportolók, szerepjátékos figurák, újkori hősök. Ezért kérték a sportot kedvelő szülők fiúgyermeknek a *Barrera* (Marco Antonio Barrera ökölvívó), *Pákiátó* (Manny Pacquiao ökölvívó), *Zidane* (Zinédine Yazid Zidane labdarúgó) neveket, vagy lányoknak a *Zséda* (Zsédényi Adrienn énekes) és a *Csekka* (Gyebnár Ildikó színésznő) művésznemeket. Ezek közül azonban egyik sem vált anyakönyvezhetővé. De nem javasolta a bizottság a következő újkori hősök nevét sem: *Medivh*, *Kuzely* (férfinevek), *Sznezan*, *Emperatriz*, *Háticse*, *Mári Csuj* (női nevek). Ezzel szemben az *Evolet*, *Gandalf*, *Frodó* filmszereplők nevei már adható nevekké váltak. Előfordulnak irodalmi művek, mesék, mondák fiktív szereplőinek nevei is a listában, pl. *Bóbita*, *Maminti*.

A női nevek körében megtaláljuk a magyar névadási hagyományokra is jellemző növényneveket mint keresztneveket. Így vált női névvé a *Gyömbér*, *Rozmaring*, *Szamóca*, *Szeder*, *Lizinka*, *Veselke*, *Sárma*, *Frangipáni*.

Szintén a női névkincset gyarapítják a két keresztnév egybevonásával létrehozott névalakok, mint *Annbori*, *Annakarina*, *Annakata*, *Annaléna*, *Annaliza*, *Annamira*, *Annaróza*, *Annavirág*, *Hannadóra*, *Hannaliza*. Az ilyen nevek német nyelvterületen korábban is gyakoriak voltak, de újabban nálunk is divatba jöttek. Ennek következtében névlistánk több ilyen alakkal bővült.

A kérelmezett nevek igen nagy hányadában fordulnak elő becenévi alakok. Az utóbbi években némelyikük anyakönyvezhetővé vált: *Böske/Bözsi*, *Dütke*, *Elka*, *Eni*, *Ika*, *Juci*, *Julcsi*, *Julka*, *Lencsi*, *Lona*, *Lonci*, *Lujzi*, *Lulu*. Más hasonlókat viszont nem javasoltunk bejegyzésre, pl. *Böbe*, *Nikicca*, *Zsészi*, *Zsóbe*, *Hugi*. Egyre gyakoribb, hogy fiúkat is becéző névvel szeretnének illetni hivatalosan is, pl. *Dani*, *Laczkó*, *Marci*, *Matyi*, *Misi*, *Nándi*, *Zola*, *Zolkó*, *Öcsi*; *Geri*, *Gotti*, *Larri*, *Nikó*, *Tony*, *Toto*. Ezek közül egyik sem kerülhetett be az anyakönyvbe, mivel a becenévi alakok bejegyzését a férfinevek esetében akkor javasolja a bizottság, ha annak van valamilyen bizonyítható hagyománya névkincsünkben.

A becézések mellett az örök gyermeki állapot fenntartását mesefigurák nevének kölcsönzésével szeretnék a szülők elérni. Gazdag az idetartozó nevek sora: *Bogyó*, *Babóca*, *Buba*, *Maci*, *Masni*, *Mézi* (*Méz*), *Pillangó*, *Szivárvány*, *Szöcske*, *Vackor*, *Gézengúz*, *Kopasz*, *Moha*, *Napfi*, *Óz* stb. Ezek a nevek sem kaptak zöld utat a hivatalos bejegyzésre.

A nevekről készített szakvélemények mellett az intézet a szülők névválasztását e-mailes (nevtanacs@nytud.mta.hu), telefonos tanácsadással, valamint egy online utónévkereső oldallal (<http://corpus.nytud.hu/utonevportal/>) segíti.

Raátz Judit

A szerző az intézet Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Kutatócsoportjának tud. munkatársa. (A szerk.)

Lőrincze-díjasok, 2016.

„Önmagad útját járd!”

Pusztay János

Pusztay Jánosnak tanítványa lehettem az 1970-es évek végén Budapesten. Emlékezetemben ugyan őrzök egy-két cseremiszt mondatot, ám megszólalni dehogyis mernék cseremisztü! Ez perze nem az ő hibája, hanem az enyém...

A Tanár Úr csepregi gyökerekkel rendelkezik, Szombathelyen született és járt iskolába, majd külföldi ösztöndíjak, minisztériumi osztályvezetőség, ELTE-s és pécsi szakmai karrier után útja visszavezetett szülőföldjére, Szombathelyre. 1991-ben lett a Berzsenyi Dániel Főiskola főigazgatója, ahol „mellesleg” egyetemi szakká fejlesztette az uralisztikát (is).

1996-ban aztán – itt most nem részletezhető okok miatt – lemondott főigazgatói posztjáról, s immár húsz éve elsősorban a

szakmai építkezéssel foglalkozik. Ennek eredményeképpen 2008-ban Prima Primissima-díjat kapott – lehet-e ennél többet elérni ma Magyarországon a tudomány bármely területén? Az utóbbi években pedig költői és előadóművészi – kérlek, János, ne utasítsd most vissza túlzott szerénységből ezeket a szavakat! – tehetségének és vágyainak is engedett, amikor megtanulta a 12 legszebb magyar verset, és számos helyen elő is adta ezt a műsorát – más, saját irodalmi összeállításai mellett – nagy sikerrel.

Néhány évvel ezelőtt megalapította a Collegium Fenno-Ugricum Intézetet, majd a Genius Savariensis Szabadegyetemet, melynek 50–60 rendszeres hallgatója van, esetenként pedig akár százan is megjelennek egy-egy előadáson.

Tavaly tető alá hozta a finnugor írók következő világkongresszusát, melyre – a 12 legszebb vers program továbbgondolásként – több tucatnyi könyvet adott ki. Ezeket részben ő maga írta, fordította, szerkesztette, s valamennyit ő maga tördelte nyomdakészre.

Mostanság egy több ezer soros szetu eposzt fordít magyarra, amihez először meg kell írnia a több száz oldalas szetu–magyar szótárt...

Létezésének sokszínűsége példa valamennyiünk számára.

De vajon miért nincs mindig jó kedve Pusztay Jánosnak? Az ő hibája volna ez? Nem sokkal inkább a miénk, akik körülötte állóként nem tudjuk eléggé vigasztalni Őt? Vajon miért nem tudjuk eléggé megerősíteni ama hitében, hogy a világon egyszer mégiscsak úrrá lesz az értelem, nem gyűlöli majd egymást sem a testvér, sem a szomszéd, s boldog és megértéssel teli pillanatoknak leszünk részesei mindennap, és megbecsülnek majd e hazában bölcsészt, orvost, kétkezi munkást olyan mértékben, hogy a szabadsággal lesz majd esélyünk szóba elegyedni mindannyiunknak?

Nekünk – akik valaha is a tanítványaid lehettünk – amúgy már könnyű, mert azt legalább biztosan tudjuk általad, hogy a nyelv az emberiség legnagyobb találmánya és mindannyiunk közös kincse, s a legfőbb kötelességünk okosan és mértékkel megőrizni őt gyermekeink és unokáink számára. Ha nem is vagyunk képesek ezt olyan erővel tenni, mint Te, aki egy egész verseskötetet írtál nekik az évszázakokról, mi is igyekszünk ám, hogy pallérozottan fogadjunk örömet és bánatot, teremtést és elmúlást egész életünkben. Hogy méltón bánjunk azzal a nyelvvel, amely évszázadok óta szolgál bennünket fáradhatatlanul.

Tisztelt Professzor Úr, kedves János, kitüntetésedhez szeretettel gratulálunk, s kérünk, beszéljess velünk gyakran, hisz nagyon sok mindent kell még megtanulnunk Tőled. S hogyha nekünk nem megy, hát vigasztalj Te bennünket, mert úgy sokkal közelebb juthatunk a bizonyossághoz!

Fűzfa Balázs

„Ott látok egy aranyágot...”

Pomozi Péter

Pomozi Péter (1963) a kőbányai I. László Gimnázium olasz tagozatán végzett, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanult. Mestereinek vallja Bereczki Gábort és Pusztay Jánost. Az egyetem elvégzése után az ELTE Finnugor Tanszékén kapott állást (1988), jelenleg a tanszék egyetemi docense. 1993–1998. között az észtsországi Tartui Egyetem magyar lektora volt, nevéhez fűződik az ottani magyar főszak szakmai megalapítása (1994) – valódi, gyakorlati nemzetstratégiai, nyelvstratégiai lépés. Májig jó kapcsolatokat ápol a Tartui Egyetemmel, részt vesz közös pályázatokban, kutatásokban.

Pomozi Péter fő kutatási területe a nyelvtörténet, a mondattan, a szociolingvisztika, a nyelvpolitika és a folklór. Új szempontokat,

Pomozi Péter, Pusztay János és Egey Emese a nyelvésztáborban. (Kép: BG)

hangsúlyokat teremtett az uráli–finnugor nyelvészetben, részben a nemzetközi összehasonlító nyelvészet alapján, részben a magyar nyelv tudományi hagyományok feltárásával és újraértelmezésével. Sokat fáradozik az észt kultúra és nyelv megismertetésén. Bereczki Andrással együtt elindította *Az észt kultúra kiskönyvtára* sorozatot. Föltehetőleg az alaposan kidolgozott és életbe léptetett észt nyelvstratégia hatására az utóbbi években érdeklődése a magyar nyelvstratégia irányába fordult. Lefordította és közzétette az észt nyelvstratégiát: *Kis nyelv – nagy stratégia. Az észt nyelvpolitikai modell* (2011). Bekapcsolódott a Magyar Nyelvstratégiai

Kutatócsoport munkájába, és kidolgozta a – nevéhez köthető – disszimilációs nyelvstratégiai modellt, mely egyfajta okos ellenlépés (nem pedig ellenséges cselekedet) lehet a Kárpát-medencében tragikusan felgyorsult asszimilációs folyamatokkal szemben. 2016-ban kigondolója és fő szervezője volt a Budapestben megrendezett közép-európai nyelvstratégiai fórumnak, amelyen észt, finn, lengyel, romániai nyelvstratégiai példákat, törekvéseket mutattak be az előadók. Ez a rendezvény nemzetstratégiai szempontból is igen jelentős volt, mert ilyen szintű konferenciára, találkozóra Magyarországon még nem került sor.

Szaktudományos, nyelvészeti tanulmányai mellett – jó stílusú íróként – szinte a szépirodalomhoz közelítő írásokat is megjelenített. Ezekben szívesen idézi föl felvidéki rokonságának egykori világát, a múlt kódébe vesző néprajzi, nyelvi világot. A mindennapi nyelvstratégia egyik megjelenési formája voltaképpen a nyelvi ismeretterjesztés, a nyelvművelés. Évek óta írja szinte szépirói stílusban nyelvi jegyzeteit, esszéit. Önálló sorozata van Szólásmentés címmel az E-nyelv Magazinban.

A néprajz, a folklór iránti vonzódása nemcsak abban nyilvánul meg, hogy lelkes néptáncos, hanem abban is, hogy a frazeológia mellett a népköltészet, a folklór nyelvi világát is kutatja. Ennek szép epizódja volt 2016-ban a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumban megrendezett Néphagyomány és nyelvi hagyomány – Folklór és nyelv kapcsolata a Kárpát-medencében című, Erdélyi Zsuzsanna emlékének szentelt kétnapos konferencia, amelynek anyaga – Karácsony Fanni művészeti szerkesztésében – egy páratlanul szép kiadványban jelent meg: *Ott látok egy aranyágot... Archaikus népi imáink világa* (2016). A konferencia olyan sikert aratott a folkloristák és a nyelvészek körében, hogy az elképzelések szerint sorozatát bővíti.

Pomozi Péter egész eddigi munkássága mutatja, hogy hagyományaink feltárása és folytatása a záloga a magyar nyelv és kultúra jövőbeli fennmaradásának. S ezt érdemes tudatosan végiggondolt keretben, nyelvstratégiai elvek alapján művelni.

Balázs Géza

A laudációk elhangzottak a Pesti Vigadóban a magyar nyelv napján, 2016. november 13-án. (A szerk.)

Krúdy körül

Kemény Gábor újabb stilisztikai tanulmányainak gyűjteménye

A tanulmánykötetben, ahogyan ezt a könyv alcíme (*Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*) is jelzi, nyelv és stílus elméleti kérdéseiről, Krúdy Gyula regényeiről, szövegváltozatairól, majd Krúdy kortársairól és utódairól olvashatunk elemzéseket. A jelen kötet tanulmányai 2009 és 2015 között születtek, és jelentős részben, olvassuk az előszóban, „megmentett gondolatok”. (Azokat az esszéit nevezte így Németh László, amelyeket betegsége idején, betegsége szorításában vetett papírra.)

A *Krúdy körül* tematikusan három fejezetre tagolódik: egy stíluselméleti részre, a Krúdyval foglalkozó tanulmányok gyűjteményére, végül a kortársakat és utódokat megidéző fejezetre. A metaforikus című bevezető – *Egy rozsdás szeghez az egész életet* – az írások keletkezésének körülményeit mutatja be, és érzékelteti a szerző kutató, tanító, szolgáló attitűdjét. A könyv végén a tanulmányok korábbi megjelenésének lelőhelye olvasható (229); a gondos név- és tárgymutató (231–238) pedig a tallózást, a tematikus keresést teszi lehetővé.

Az első rész, a *Hangok és képek* (9–71) a művészi hangfestés, a hangszimbolika és a nyelvi képek elméleti kérdéseivel foglalkozik, a legutóbbi szakirodalmi megállapításokra is reflektálva. Többek között arra törekedik, hogy tisztázza a nyelvi kép és a körülírás viszonyát, és kijelölje az antonomázia helyét a nyelvi képek családjában. Az antonomázia (ismertebb nevén névhelyettesítés, névcsere) tulajdonnevet köznévvé vagy köznévi szerkezettel, illetőleg köznévet, elvont fogalmat, tulajdonságot tulajdonnévvé fejez ki. A könyv példáival élve névfelidéző antonomázia az *Európai Unió székhelye* 'Brüsszel', a *Himnusz költője* 'Kölcsy Ferenc', a *kálmánista Róma* 'Debrecen'. A szerző egyik kedvelt kutatási területe, a sportújságírás nyelve „különösen bővelkedik körülíró metafora típusú antonomáziákban” (48): a *szőke szikla* 'Mészöly Kálmán magyar labdarúgó' vagy – tehetjük hozzá – 'Böde Dani', a *madocsai Messi*. Ugyanezen a területen az egyszerű metaforával megjelenített antonomázia is gyakori: Albert Flórián a *Császár*, napjainkban Király Gábor a *Király*. Néhány példa a könyvből a másik típusú, vagyis a fogalomfelidéző antonomáziára: *Harpagon* 'fösvény', *Háry János* 'hazudozó', *Mohács* 'nemzeti tragédia' vagy Ady verscíme, a *Páris az én Bakonyom* 'rejtekhelyem, búvóhelyem', amely az analógián alapuló metafora típusába sorolható (54).

Az első fejezetet záró tanulmányt különösképpen ajánlom tanároknak és diákoknak, érettségi tételként is: *Stílusirányzatok a Nyugat első korszakában*. Megtudhatják belőle, milyen stílusfejlődési tendenciák alapján beszélhetünk klasszikus vagy éppen másodlagos modernségről – a szókincs merítési köre, a szavak társításában rejlő lehetőségek kiaknázása, a mondat szerkezetek változása tükrében. Hogy az ismétlés mint retorikai eljárás ebben a korban is a legalapvetőbb alakzat, amely szövegszerző funkciót tölt be, miként az itt tárgyalt *A hosszú, hosszú éjszakán* című Kosztolányi-versben. Számomra különösen izgalmas a modern költői stílusnak az a sajátossága, amelyről a 69–70. oldalon olvassuk: „Az újabb költői nyelv a verselés és a szintaxis fellazításán kívül elsősorban abban különbözik a régebitől, hogy telivér képekben fejezi ki magát, visszatérve az Arany János-i plaszticitáshoz. Ady stílusának »életessége« kiválóan megfelel a magyar nyelv konkrétabb, a tapasztalati valóságba lehorgonyzott természetének”. Az érzékletesség elsődlegesen a képekben ölt nyelvi köntöst,

ennek fokozatait mutatja be Komjáthy Jenő *Repülj dalom* és Ady *Új vizeken járok* vezérmotívumának összehasonlítása. A Nyugat-előfutár Komjáthy a messzeségbe repíti dalát: *Repülj dalom a messzeségbe! / Hallgatnotok kell dalomat! / Lelkem zenéje, szárnyútése / Mindig merészebb hangot ad*. Miként majd Ady is, de az „új vizeken járó” lírai én mennyivel szemléletesebben, konkrétan és érzékletesebben repít, a jól ismert, a mindenkiben „lehorgonyzott” kép, a *hajó*, a *hajós* és a *hajózás* metonimikusságán és metaforikusságán át: *Ne félj, hajóm, rajtad a holnap hőse, / Röhögjenek a részeg evezősre. / Röpülj hajóm, / Ne félj hajóm: rajtad a Holnap hőse*. Az Ady-vers motívuma tovább él egy Kosztolányi-versben, dallama megvan József Attilánál, hogy hol és miképpen, azt megtudhatjuk a tanulmány befejező soraiból (70).

A könyv második része (*Krúdy Gyuláról*, 73–158) Kemény Gábor legújabb Krúdy-tanulmányait tartalmazza, amelyek nem csupán nyelvi, stilisztikai szempontokból fontosak, hanem azért is, mert kiegészítik, módosítják a Krúdy-filológiát, legyen szó regénykiadásokról vagy regények szöveg- és címváltozatairól. A gyakorlatilag ismeretlennek tekinthető *Mari*, a *tél leánya*-ról, amely *A pajzos ember* címmel jelent meg másodikban, Kemény mikroelemzése bizonyítja, hogy a szakirodalmi hagyomány szerint „elnagyolt”-nak tartott regénynek „vannak olyan irodalom- és stílustörténeti értékei, amelyek miatt megérdemelne némi figyelmet” (81). „Szindbád nyomában” járhatunk a szerzővel együtt Krúdy Szindbádja és a Márai-Szindbád (a *Szindbád hazamegy*) szövegrészleteinek statisztikai elemző-összehasonlító vizsgálata során. Megtudjuk, hogy a Márai-féle stílusimitáció legalább annyira jellemzi Márait, mint Krúdyt; a szintaxis, a szófajhasználat, a képgyakoriság terén magasabb értékeket mutat, „egy tömény stílus kivonat, egy Krúdy-esszencia benyomását kelti” (88).

Újabb adalékokat olvashatunk Krúdy impresszionizmusának kérdéséhez is, itt már csak a végkövetkeztetést idézem: „Krúdy ... impresszionista is, szecessziós is, tárgyias-intellektuális (vagy ha jobban tetszik: realista) is, de tisztán egyik sem, mert kívül és fölötté áll korának stiláris törekvésein, divatjain – önálló stílusintézet teremt” (134). Hogy milyen a „tárgyias” Krúdy, és hogy a regény stílusára egészében mégsem illik rá ez a jelző, azt egy másik tanulmányból tudjuk meg, a *Hét Bagoly* egyik szövegrészletének vizsgálatából.

Krúdy Gyula vadszólólevelei. Az ellentét szövegszerző funkciója a Vadszóló három írásában – erről a tanulmányról külön is szólni kívánok. Az egyik legősibb alakzat, az ellentét szövegszerző funkcióját mutatja be a rövid publicisztikai írásokat tartalmazó kötet alapján. Az egyik itt elemzett írás a *csendilla*, a hangulatos, régies, már Jókaitól ismert 'szőlőbéli présház, borospince' motívumán alapul, közvetve erre utal a könyv borítóján a budai Csendilla nyaraló képe is. A szöveg szerkezetét a múlt és a jelen kontrasztja, a múltból a jövőbe tartó mozgás határozza meg. A hőses és a pince sötétjének ellentéte akár egy fekete-fehér tollrajz, felvillanásokkal, kihagyásokkal képzi meg előttünk (151). A három írás elemzését középiskolai és egyetemi stilisztikai órákra ajánlom, saját tapasztalatom alapján is.

A harmadik fejezet (*Kortársak és utódok*, 159–227) tanulmányait, Möricz, Kosztolányi, Weöres, Mándy szövegeinek feldolgozását, összehasonlító stilisztikai, kvantitatív vizsgálatát szintén figyelmébe ajánlom minden irodalomszerető, a nyelvi, stilisztikai kérdések, az újabb elemzési módszerek iránt érdeklődő olvasónak. Töltsenek el minél több időt a könyv szemlélésével, olvassák, mert jó, mert meg fogják érteni, mert a szó szoros értelmében *olvasóbarát*. Nyelvészeti szakkönyv – de korántsem csak nyelvészeknek, korántsem csak nyelvészeztől. (Kemény Gábor: *Krúdy körül*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2016, 238 oldal. *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*, 187.)

Heltainé Nagy Erzsébet

Kérdések és válaszok

? Kira vagy Kira a szabályos alak?

! A Nyelvtudományi Intézet honlapján szereplő névlista szerint a helyes írásmód: *Kira*.

? Közösségikert-megnyitő vagy közösségi kert megnyitő?

! Az AkH. 141/b pont alapján a helyes írásmód: *közösségikert-megnyitő*.

? A legújabb helyesírási szótár szerint a Római-part kötőjellel írandó (mintha földrajzi név lenne), a térképen viszont két szó, mintha utcanév lenne. Mi a szabály? És a Nehru partot külön- vagy kötőjellel írjuk-e?

! A térképen valójában egy utcát jelölnek *Római part* írásmóddal, és ehhez hasonlóan *Nehru part* is van a térképen. A városrészt neve *Rómaiüfördő*. Ennek a víz menti része a *Római-part*, egy kb. 10 km-es partszakasz. Az OH. és az AkH. szótárrészében a kötőjeles írás (*Római-part*) mintha erre utalna, nem egy utcára. Ezt erősítik a következő előfordulások: *Nem támogatta az óbudaai képviselő-testület szeptember 13-i ülésén, hogy a Római-partot lakóövezetté sorolják, és újabb lakóépületek épüljenek a gát megépítése után; árvízvédelmi fejlesztések pl. a Római-parton*. A szövegkörnyezettől függ tehát, hogy melyik írásmódra van szükség. És hogy a dolog még bonyolultabb legyen: a Földrajzinév-bizottság az ottani vasútállomásnak a *Római-part* nevet adta... (2007)

? Kiállításán szereplő tárgyak vagy kiállításban szereplő tárgyak? Tárlatvezetés egy kiállításán vagy tárlatvezetés egy kiállításban?

! A szokott forma: *kiállításán*. Pl. a *kiállításán szereplő képek*. A *kiállításban* a muzeológusi szakma nyelvéből származik, de elkezdett terjedni a sajtónyelvben is.

? Hogyan írjuk helyesen a mellett megemelő melltartót: pushupos melltartó, push upos melltartó vagy push-upos melltartó?

! Az angol szó eredeti helyesírása: *push-up*, ennek toldalékos alakja: *push-upos* melltartó.

? Hogyan írjuk helyesen a tranzakció()analízis szót? A szótagszámlálás alapján a szó hossza meghaladja a hat szótagot; abban viszont nem vagyok biztos, hogy két vagy három szóelemből áll-e. Ha a tranzakció egy szóelemnek számít, akkor egybeírandó; ha kettőnek, akkor kötőjellel.

! Az OH. a 129. oldalán felsorolja azokat az idegen előtagokat, amelyek önállóan számítnak a szótagszámlálás szabálya szempontjából. Ezek között a *tranz-* nem szerepel, így a *tranzakció* egy szónek számít, tehát a helyes írásmód: *tranzakcióanalízis*.

? Hogyan írjuk magyarul: sharia vagy saria?

! Egyelőre az angol átírást követjük: *sharia* (*shari'a*), de elvben elképzelhető a teljes magyar átírás, a *saria* is. Az újabb sajtónyelvben már többnyire így írják.

? Míképpen írandó: no (go)zóna?

! A kifejezés még nem szerepel a szótárakban, a javasolt írásmód: *no-go zóna*. Ha egy idegen írásmódú szóalak eleve tartalmaz kötőjelet, az összetételi utótagot célszerű különírní (OH. 137).

? Segítségüket szeretném kérni a tűzoltóparancsnokság szó leírásában. Tudom, hogy a szótagszám miatt kötőjellel kellene írni, de ez a szó az 1870-es évekből származik, és akkor egybeírták (pl. Fővárosi Tűzoltóparancsnokság). Erre van külön szabály? Lehet egybeírva is helyes – hagyománytiszteletből?

! A régi iratok írásmódját lehet követni, ha az akkori cégnevet említjük egy szövegben. A mai állapotban a kötőjeles írás

mód a szabályos (AkH. 139. pont): *tűzoltó-parancsnokság*. Ez alól lehetnek kivételek. A *tűzoltó-parancsnokságok* hivatalos elnevezésében az egybeírt forma jelenik meg, pl. *VIII. Kerületi Hivatásos Tűzoltóparancsnokság*.

? Hogyan írjuk helyesen a Kárpát-medence -i képzős alakját kelet, nyugat stb. előtaggal?

! A térképeket, földrajzi, történelmi könyveket átnézve csak bonyolultabb formát ajánlhatunk: *a Kárpát-medence keleti/nyugati részében, a Kárpát-medence keleti/nyugati részén levő, a Kárpát-medence keleti/nyugati részére jellemző... A kelet-Kárpát-medencei, nyugat-Kárpát-medencei formák írásban nemigen fordulnak elő*.

? A jurtasátor szót ebben a formájában (egybeírva) helyesen használjuk-e? Vagy nincs értelme ennek az összevonásnak, mivel a jurta és a sátor szavak hasonló építményt jelölnek. Az interneten aránylag sok helyen találkoztam az egybeírt verzióval.

! A keleti építmény neve *jurta*, így van szótározva az értelmező szótárakban. Jelentésüként a 'sátor, sátorszerű építmény'-t adják meg. Emiatt a *jurtasátor* ismétlést tartalmazó szóalak. Elterjedésének oka valószínűleg az, hogy az eredeti jelentés bizonytalan. (Az eset némileg hasonlít arra a jelenségre, amikor a *sampinyon* (*champignon*) szóhoz hozzáillesztették a *gombát*.)

? Egybe- vagy különírjuk azt a jelzős szerkezetet, hogy zöld iroda? (Zöld minősítésű, környezettudatos iroda értelemben, de rövidebben fogalmazva.) Pl. 25 000 négyzetméter zöld iroda épül 2018-ban.

! A *zöld* színnevet jelentésmódosulás miatt írjuk egybe az olyan szavakban, mint *zöldkártya, zöldmozgalom, zöldvendéglő* (OH. 1491). Ezek mintájára a *zöldiroda* is egybeírható 'környezettudatos iroda' értelemben.

? Hogyan írjuk a selyemretikül, selyemesernyő, selyemkaftán, illetve a szaténkaftán szavakat?

! A *selyem* és a *szatén* a *retikül, esernyő, kaftán* szavakkal anyagnévi összetételt alkot. Az AkH. 116. pontja alapján: *selyemretikül, selyem esernyő (selyemesernyő), selyemkaftán, szaténkaftán*. (A *selyem esernyő* különírását az indokolja, hogy az *esernyő* szót összetett szónak tekintik.)

? Vezető szerkesztő vagy vezetőszerkesztő?

! A helyesírási szótárak példaanyagában a *vezető* mint melléknévi igenév, beosztás különírva szerepel: *vezető óvónő, vezető pozíció, vezető beosztás* (a Magyar értelmező kéziszótárban közölt jelentéssel összhangban). Ezen az alapon a különírást javasoljuk: *vezető szerkesztő*. Két szó egybeírását jelentésváltozás indokolja: *vezetőtanár, vezetőedző* ('tanárjelöltekkel foglalkozó tanár; az edzésekkért teljes felelősséggel tartozó, a többi edzőt is irányító edző'). Ha a kérdezett szó hasonló jelentésváltozásra utal, akkor az egybeírás lehetséges, pl. *vezetőszerkesztő* ('szerkesztőgyakornokokkal foglalkozó szerkesztő').

? Hogyan írjuk helyesen azt, hogy mikroegészséggazdaságtan, mikroegészséggazdaságtani?

! A többszörös összetételt kötőjelezzük a fő összetételi határon, ha a szó terjedelme meghaladja a hat szótagot (AkH. 139. pont). A kérdés az, hogy hol van ez a határ, hogyan tagolódik a szó. Az egészség-gazdaságtan mikroszintű vizsgálatát kifejezve a *mikro-egészséggazdaságtan, mikro-egészséggazdaságtan* írásmódot ajánljuk (AkH. 141/a pont).

? Mi az a tősgyökér? (Ti. a tősgyökerez szóban.)

! A *tősgyökerez* szó a *tő* és a *gyökér* -s képzős alakjából keletkezett összetétel, melyben a *tős* és a *gyökerez* szavak kapcsolódtak össze. Nincs külön **tősgyökér*. (L. az etimológiai és értelmező szótárakat.)

Összeállította: Dede Éva

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Köszöntők: 2016 őszén a Magyar Nyelvtudományi Társaságban a következő nyelvészeket köszöntötték 70. születésnapjukon: szeptember 19-én **Kövecses Zoltánt**, október 18-án **Bánréti Zoltánt**, október 19-én **Nagy L. Jánost**, november 22-én **Bakró-Nagy Marianne-t**. Az ünnepeknek lapunk szerkesztősége is a legjobbakat kívánja.

*

Fran Miklošič-díjjal ismerték el a Nyíregyházi Egyetem jogelődje Orosz Nyelv és Irodalom tanszéke korábbi vezetőjének, **Csekéné Jónás Erzsébetnek** a szlavisztika területén végzett sokéves, nemzetközileg is elismert tudományos tevékenységét, illetve a magyar–szláv kapcsolatok erősítéséért végzett példaértékű felsőoktatási munkáját. Az elismerést 2016. október 14-én Nyomárkay István és Gadányi Károly adta át Szombathelyen az *Éljen soká a szlavisztika!* című, a XI. Nemzetközi Szlavisztikai Napok keretében rendezett konferencián.

*

A **helyesírási szabályzat** 2015-ben bevezetett, néhány pontban módosított 12. kiadása egyéves türelmi idő után 2016. szeptember 9-én életbe lépett. A Manyszi ingyenes nyelvi tanácsadása 2015 októberétől az új helyesírásra hivatkozik. (*Manyszi*)

*

A **Magyar Nyelvtudományi Társaság** felhívása. A tagsági díjat kéri a 11991102-02102971 folyószámlára átutalással, postai csekken vagy személyesen a Társaság irodájában (Múzeum krt. 4/A, 3. emelet 324.) befizetni. A tagsági díj 4000 Ft (dolgozók), 2000 Ft (nyugdíjasok), 1000 Ft (diákok). Azt is kéri, hogy azt az ímélcímet, amelyre a társasági körleveleket, híreket várják, szíveskedjenek megírni a tarsasag@mnyt.hu címre.

Szarvas-napok, 2016.

2016. október 13–15. között tartottuk meg Adán a hagyományos Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat. E jeles rendezvény 1970 óta a magyar nyelv ünnepe nemcsak Szarvas Gábor szülőhelyén, Adán, de egész Vajdaságban, és komoly hírnevet vívott ki magának határainkon túl is. Bátran mondhatjuk, hogy a rendezvénysorozat kiemelten fontos, szinte intézményes szerepet tölt be az anyanyelvi műveltség fejlesztése és az anyanyelv ápolása terén. Ezzel jelentős mértékben hozzájárul a kisebbségi körülmények között élő vajdasági magyarság nemzeti identitásának megőrzéséhez is.

A beszéddal (szabad szövegmondás) alapja Gál Sándor Hagyomány és Megújulás című írása volt. A díjazottak: Tóth Johanna (szabadkai egészségügyi középisk.), Szabó Regina (szabadkai Kosztolányi Tehetséggondozó Gimn.), Bencsik Blanka (zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimn.).

Az általános iskolák 4. osztályos diákjai számára szervezett játékos nyelvi vetélkedőt Molnár Csikós László egyetemi tanár vezette, az első helyezést Lévai Ivett adai tanuló érte el. Az általános iskolák 7. osztá-

lyos tanulói számára rendezett játékos nyelvi vetélkedőn 39 tanuló vett részt 18 vajdasági iskolából, valamint Budakalásztól. A játékot Szűcs Budai Engelbert, az óbecsei Petőfi Sándor Általános Iskola magyartanára vezette. A díjazottak: Horváth Réka és Fehér Noémi szabadkai, Kúti Aurél péterrévei diák.

A 2016. évi Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat A nyelvi norma központi témája köré szerveztük. A magyarországi, romániai és vajdasági előadók különböző – nyelvészeti, jogi, pszichológiai, elméleti és gyakorlati, konzervatív és liberális – nézőpontból közelítették meg a nyelvi norma kérdését. A következő előadások hangzotnak el: Hódi Éva: A nyelvi norma változásai, avagy a nyelvi hadszíntér, Molnár Csikós László: A nyelvi norma és a nyelvváltozatok, Magyarai Sára: Nyelvi tájkép a nyelvi norma tükrében, Várady Tibor: Kis nyelvek és nagy nyelvek jogi helyzete a globalizálódó világban, Hódi Sándor: A norma létformája. Nyelvi normák és beszélőközösségek, Pomozi Péter: A nyelv életéről a norma és a változatok tükrében, Horváth Péter Iván: Liberális nyelvész – valóság vagy oximoron?, Karácsony Fanni: Hétköznapi csaták az igényes köznyelvért – Egy szerkesztő-korrektor feljegyzései. (*Hódi Éva*)

44. Édes anyanyelvünk verseny, Sátoraljaújhely-Széphealom, 2016. október 14–16.

A sátoraljaújhelyi Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny 2016. évi döntőjén a bírálóbizottság a következő versenyzőknek ítélte oda Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint pénzzutalmát: Ábrahám Eszter, győri Kazinczy Ferenc Gimn. (tanára: Szívóné Vásárhelyi Zsuzsa), Bakó Mónika, ceglédi Közg. és Inform. Szakgimn. (tanára: Füle Bernadett), Balázs Barbara, zalaegerszegi Csányi László Szakgimn. (tanára: Sárdy Angéla), Bocskay István, szentesi Horváth Mihály Gimn. (tanára: Szurmik Zoltán), Bosits Dorina, szombathelyi Horváth Boldizsár Közgazd. és Inform. Szakgimn. (tanára: Kónya Nóra), Csík Barnabás, Diósgyőri Gimn. (tanára: Székely Gabriella), Fazakas Réka, sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Elméleti Líceum (tanára: Erdély Judit), Gombos Patrícia, sátoraljaújhelyi V. István Katolikus Szakgimn. (tanára: Kecskés Mária), Gyarmati Roland, Nagybecskerekéi Gimn. (tanára: Kapusi Papp Kornélia), Harazin Regina, salgótarjáni Bolyai János Gimn. (tanára: Lékóné Lantos Zsuzsanna), Jankó Fanni, győri Baross Gábor Közgazd. Szakgimn. (tanára: Sebestyenné Nagy Csilla), Kiskó Borbála, kaposvári Dráva Völgye Szakgimn. (tanára: Kissné Vránics Katalin), Klisóczy Fanni, ózdi József Attila Gimn. (tanára: Sáfrány Irma), Kora Karina, szegedi Tömörkény Ist-

ván Gimn. (tanára: Horváth Szabolcs), Lőrinc Ingrid, beregszászi II. Rákóczi Ferenc Felsőfokú Szakképző Intézet (tanára: Kudlotyák Krisztina), Miskolczi Ramóna, debreceni Kodály Zoltán Zeneműv. Szakgimn. (tanára: Katona Sándorné), Nagy Laura, bajai III. Béla Gimn. (tanára: Gombásné Elmer Éva), Radványi Biborka, balassagyarmati Balassi Bálint Gimn. (tanára: Ádám Klára), Rakonczi Kitti, hódmezővásárhelyi Németh László Gimn. (tanára: Lázárné Megeyi Zita), Szörfi Menta, székesfehérvári Tóparti Gimn. (tanára: Szűcs Krisztina), Szukupien Péter, budapesti Szent István Gimn. (tanárai: Pusztai Mária és Bóka Gábor), Varga Alexandra, orosházi Táncsics Mihály Gimn. (tanára: Fodor Éva), Wernigg Márton Róbert, egri Szilágyi Erzsébet Gimn. (tanára: Gabanyecz Mónika).

Az Anyanyelvpolók Szövetségének könyvjutalmát Juhász Judit elnök adta át: Berta Boglárka (kaposvári Táncsics Mihály Gimn.), Bata Dorián (Óbecsei Gimn.), Budai Sámuel (kolozsvári Református Koll.), Czupi Martin (szombathelyi Horváth Boldizsár Közgazd. és Inform. Szakgimn.), Csákvári Alexandra (székesfehérvári I. István Szakgimn.), Deák Ádám (győri Jedlik Anyos Szakgimn.), Farkas Dóra (nagykanizsai Batthyány Lajos Gimn.), Gál Laura (rimaszombati Tompa Mihály Református Gimn.), Galgán Anna (győri Révai Miklós Gimn.), Jakab Kornél Bálint (tatai Református Gimn.), Keresztesi Katalin Anna (budapesti Jaschik Almos Művészeti Szakgimn.), Koczka Renáta (egri Andrassy György Katolikus Szakgimn.), Makra István Gergő (szegedi Gábor Dénes Szakgimn.), Mátó-Székely Orsolya (kolozsvári János Zsigmond Unitárius Koll.), Orosz Péter (ceglédi Szakképzési Centrum), Péntek Emese (kolozsvári Apáczai Csere János Elméleti Líceum), Rási Viktória Eszter (ózdi Széchenyi István Katolikus Gimn.), Solymosi Kornél (Óbecsei Gimn.), Somjai Eszter Maja (győri Kazinczy Ferenc Gimn.), Szabó Boglárka (budapesti Szinyei Merse Pál Gimn.), Szabó Hajnalka (békéscsabai Andrassy Gyula Gimn.), Tóth Fanni (soproni Széchenyi István Gimn.), Vég Tamás (budapesti Fáy András Műszaki Szki.), Varnyú Adél (Óbecsei Gimn.), Zima Valter (encsi Váci Mihály Gimn.).

Kazinczy szobrának megkoszorúzása, Sátoraljaújhely (Kép: BG)

Könyvek

A magyar díszítés alapformái. Kifestőkönyv. Tinta, Bp., 2015.

Anthologia Hungarica. A régi világ tüköre. Négy évszázad művelődéstörténeti emlékei nyelvünkben. Az Erdélyi magyar szótörténeti tárból gyűjtötte: Hajdu Endre. Tinta, Bp., 2011.

Aranyigazságok. 3700 szólás, közmondás Kresznerics Ferenc reformkori szótárából. Összeállította: Kiss Bernadett – Kiss Gábor – Miksné Mátyási Eszter. Tinta, Bp., 2016.

Balázs Géza – Minya Károly szerk.: Nyelvi esszék. Anyanyelvpolók Szövetsége, Inter, Bp., 2016.

Békési Imre: Nyelvész mestereim. Tudománytörténeti adatok és emlékek. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2016.

Erdős Attila – Kiss Gábor: Vallási szavak kasszótára. Tinta, Bp., 2016.

Gerendeli György: Rövid versek kisanológija. Hetvenhat rövid magyar vers Ballasitól Varró Dánielig. Dombegyház, 2016.

Híres magyar hímzésmotívumok kifestőkönyve. Tinta, Bp., 2016.

H. Tomesz Tímea: A tartalomhoz a forma. A tömegkommunikáció történeti és pragmatikai keretben. Pandora Könyvek, 36. Líceum Kiadó, Eger, 2015.

Kicsi Sándor András: Kihalt nyelvek, eltűnt népek. 100 nyelv halála. Tinta, Bp., 2013.

Lőrincz Julianna: Bábel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek. 4 Pont Nyomda Kft., Eger, 2014.

Magyar hímzésminták kifestőkönyve. Tinta, Bp., 2015.

Magyar motívumok kifestőkönyve. Tinta, Bp., 2016.

Paczolay Gyula: Többnyelvű szólás- és közmondásgyűjtemény. 340 közmondás magyar, angol, észt, francia, német, olasz, lengyel, portugál, spanyol és latin nyelven. Tinta, Bp., 2015.

Prózától a líráig. Írások Nagy L. János tiszteletére. Szerk.: Tóth Szergej, Rozgonyiné Molnár Emma. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2016.

Rác János: Virágnévszótár. 340 virág-név eredete és a növények leírása. Tinta, Bp., 2016.

Rozgonyiné Molnár Emma: Frazeológiai kaleidoszkóp. Tanulmányok a magyar szólásokról, közmondásokról. Tinta, Bp., 2016.

Sz. Tóth Gyula: Egy franciatanár irodalmi kalandjai. Savaria University Press, Szombathely, 2015.

Szabó Miklós szerk.: A jog nyelvi dimenziója. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2015.

Széchenyi István, Gróf: Hitel mai magyar nyelven. Logod Bt., Budapest, 2016.

Tolcsvai Nagy Gábor: Az ige a magyar nyelvben. Funkcionális elemzés. Tinta, Bp., 2015.

Wacha Imre: Kvaterkázás. Anekdoták a XX. század második felének nyelvészeiről, nyelveműveiről. Anyanyelvpolók Szövetsége, Bp., 2016.

Események

2017. febr. 21. Nyelvünk forrásai. Emlékezés az anyanyelvek napján, ASZ, Petőfi Irodalmi Múzeum

2017. márc. 2. Az MTA kihelyezett ülése Nagyszalontán, Arany János születésének 200. évfordulóján

2017. ápr. 18–23. 51. magyar nyelv hete

2017. ápr. 25. és 27. Anyanyelv és oktatás. Magyar tannyelvű pedagógusképzés a Kárpát-medencében. MNYKNT, Nagyvárad-Budapest

2017. jún. 2–4. Két értékvilág. V. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium, MSZT, Szombathely-Nagyrákos

2017. jún. 21–25. 4. nyelvésztábor, 6. anyanyelvi juniális (vadéltfőző verseny), Sátoraljaújhely-Széphalom

2017. jún. 24. Arany 200. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának emlékülése, Széphalom

2017. aug. 27–szept. 1. 26. nemzetközi névtudományi kongresszus, Debrecen

2017. november 6. Az MNYKNT emlékkonferenciája, Budapest

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a lap megjelenését megelőző 40. napig lehet küldeni a rovat szerkesztőnek: balazsge@due.hu.

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvpolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön föliázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 számú bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvpolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik. Hogy a 2017. évi számokat idejében megkaphassa, javasoljuk, hogy legkésőbb december 31-ig utalja át a tagdíját az ASZ bankszámlájára.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel 2016. március 1-től Muhi Anna szerkesztőségi titkárunk foglalkozik. Öneki kell küldeni a lapba szánt írásokat is. Elérhetőségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 9.30–11.30 (Petőfi Irodalmi Múzeum).

Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvpolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A Manysi webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ÉA szerkesztősége

A 3. nyelvésztábor (Kép: BG)

Beszélni nehéz!-körvezetők kirándulása, Csesztve (Kép: BG)

Mindenekelőtt a 2016. évi 3. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Melyik ló idevaló? 1. Cirkáló. 2. Cselló. 3. Csukló. 4. Diaboló. (Ezt elég sokan nem ismerték, pedig szótárainkban is benne van, s pár évtizeddel ezelőtt eléggé ismert játék volt. A helyette kigondolt formák közül egy-kettő akár elfogadhatónak is tekinthető, pl. a karikadobáló vagy a képkarcoló, de azért ezekért nem járt pont.) 5. Káló. 6. Kandalló. 7. Meló. (De jó ez is: tennivaló.) 8. Móló. 9. Nyakló. 10. Olló. 11. Rabló. 12. Saraboló. (Ezt is csak a megfejtőknek kb. fele ismerte. Némelyik más javaslat figyelmet érdemel, pl. horoló, vakoló, de az így nevezett szerszámok nem téglalap alakúak.) 13. Tabló. 14. Tapló. 15. Tremoló.

II. Régiségek. 1. Szalonna. 2. Spagetti. 3. Miatyánk. 4. Csererdő. 5. Tethely. 6. Adót leró. 7. Fenntart. 8. Látásmód. Az első megtalálendő „tárgy” a sparherd, a második (3, 8, 7, 2, 1, 4, 5, 6 átrendezéssel) a ruhanemű simítására szolgáló mángorló. A megfejtők mintegy harmada az utóbbitra nem talált rá.

III. Rejtőzködő gyümölcsök. 1. Szalmaözvegy – alma. 2. Szimbirszk (1924 óta Uljanovszk) – birs. 3. Rádiójáték – dió. 4. Regresszió – egres. 5. Tépertő – eper. 6. Fügedy – füge. 7. Olajostartály – josta (a fekete ribizli és az egres közötti faj. Nevét ezek német nevének – Johannisbeere és Stachelbeere – első szótagjából kapta). 8. Díszkivilágítás – kivi. 9. Körtemplom – körte. 10. Palicsi-tó – licsi. 11. Polimerizáció – lime. 12. Meggyőződés – meggy. 13. Sombrero – som. 14. Tiszaszederkény – szeder. A feladat nem volt könnyű. Több megfejtőnk jelezte, hogy némelyik gyümölcsnév megtalálásához az internethez fordult a megfejtés helyességének megerősítése végett.

IV. Szójátékos csattanó. Nem érdekelnek a kifogásaid, Tihamér!

A sorsolásban való részvételhez szükséges, illetve elégséges hatvan pontot elérő megfejtők közül a következők a nyertesek: Balog Lajos, Kiskunhalas, Liget u. 3. (6400); Bésán Róbert, Szekszárd, Tartsay Itp. 18. I/6 (7100); Búcsú-Martonosi Gizella, Veszprém, Kossuth u. 6. 18/127 (8200); Csuka Ibolya, Budapest, Mandula u. 24. (1025); Daragó Lászlóné, Gyömrő, Frangepán út 47. (2230); Darvainé Ilosvai Fanni, Eger, Hadnagy u. 9. (3300); Jávor Gellért, Budaörs, Otthon u. 6/4 (2040); Sarkady Emőke, Budapest, Szabolcska u. 6/1 (1114); Szabó Éva Hermina, Káloz, József Attila u. 14. (8124); Varga Sándor, Cegléd, Kossuth Ferenc u. 49. III/10. (2700). Nyereményük a Tinta Könyvkiadó jóvoltából Margalits Ede és Kovács Erzsébet „Magyar–latin közmondásszótár” című könyve. Szívvel gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Rejtőzködő testrészek. A meghatározásokra adott mind-egyik helyes válasz elején, közepén vagy végén egy testrész bújik meg intarziászerűen. A meglelt szavakért – egy esetben kéttagú kifejezésért – 1 pont, a bennük rejtőző testrésznevekért további 1 pont jár, összesen tehát 30! (A meghatározásokat könnyítésként a megtalálható testrésznevek ábécérendjében adjuk meg.)

1. Egykori magyar vármegyénk, nevét Szent István katonai vezetőjéről kapta:
2. Népi líránk egyik „italdicsérő” műfaja:
3. Levágott gabona kévéiből rakott kereszt:
4. Az élőlények alaki, működésbeli változása a megtermékenyítéstől a halálig:
5. Fekvőhelyes kis helyiség sok lakásban:
6. Ásványi eredetű ételízestítő és tartósító anyag:

7. Féldrágakő, a kvarc egyik fajtája:
8. Mitológiai eredetű, 'a viszály magva, csírája' értelmű kétszavas kifejezés:
9. A hatalom biztonsága, érdekei ellen irányuló szervezkedés jelzője lehet:
10. Ő adja össze a házasulandókat a polgári esküvőn:
11. A mérsékelt éghajlati övezetre jellemző fontos ipari növény:
12. Azt nevezik ilyennek, aki nem tud rosszat feltételezni másokról:
13. A 19. század elején feltalált elektromos háztartási gép:
14. Hosszú kiszolgálóasztal bárban, söntésben:
15. Elszántan hozzáfog valaminek:

II. Útbaigazító betűk. Megfejtőinknek a rejtvényünkben adott tizenöt meghatározás mindegyikére egy-egy olyan szóval kell válaszolniuk, amely nyolc betűjegyűből áll, de betűi egy betű kivételével mind különböznek egymástól. Útbaigazító betűnk éppen az, amelyből az olvasóink által kikövetkeztetett megfejtésben kettő található. Ezt a betűt tessék beírni a jobb oldalon levő négyzetekbe! Ha megoldásuk helyes, akkor az útbaigazító betűkből felülről lefelé egy népszerű zenei rendezvény neve olvasható össze. A helyes megfejtésért szavanként 1 pont, a rendezvény nevéért pedig további 5 pont jár, a telitalálatos megoldás értéke tehát 20 pont.

1. Polcos állvány:
2. A szalag vagy a buzogány a ritmikus sportgimnasztikában:
3. Étvágygerjesztésre szolgáló ital:
4. Mihelyt:
5. Pénzben kifejezett érték növelése:
6. Slágerek sorrendje:
7. Darabolásra szolgáló ácsszerszám:
8. Diadal:
9. Egyféle pépes étel:
10. Eredő, kialakuló:
11. Ingyenes utazási mód:
12. Egyenes vonalban történő:
13. Toboroz:
14. Merengő:
15. Tudományos kéziratot elbírál:

III. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Pohárnai poén című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 75 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak elérője részt vehessen a sorsolásban, amelyben mindig tíz értékes könyv vár gazdára. A feladványok megoldását **2017. február 1-jéig** juttathatják el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu.

Minden olvasónak sikeres megfejtést, továbbá áldott-békés karácsonyt és boldog új esztendőt kívánnak a feladványok készítői:

Gerley Imre (I.), Grétsy László (II.), Schmidt János (III.)

Szójátékos csattanó

	A VICC CSATTANÓJA	NAGY-BIRTOKRA VONATKOZÓ	AZ ÁNGY IS EZ	TÖRÖK „KONFERENCIÁVÁROS”	<h2 style="text-align: center;">POHÁRNYI POÉN</h2> <p style="text-align: center;">– Ugye, abbahagyod az ivást a kedvemért? – könyörög a feleség.</p> <p style="text-align: center;">(A férj választát az ábra fő sorában rejtettük el!)</p>									
PAKS FOLYÓJA														
KATONAI VÉDELMI LÉTESÍTMÉNY														
... AVIS: RITKA MADÁR, LATINUL														
RÉGI(ES) TÁJSZÓ: VARJUHÁJ (NÖVÉNY)														
										A JÓD VEGYJELE	ÁLLÓVÍZ ÁGYA	AZ ETNA KÖZEPEI	AKOL EGYNEMŰ BETŰI	TISZTEL-GÉS
KÖTŐSZÓ				RÉSZEG										
AL-OSZTÁLY, RÖVIDEN				RÉGI KELETKEZÉSI ANYAG										
					CINEZ									
KELET			SZINTÉN NEM											
MATA HARI IS EZ VOLT			RÓGTON, RÉGISEN				GÁZ, NÉMETŰL	NÉVELŐ	BUDAPEST VII. KERÜLETE					
NEZDI														
NORVÉG AUTÓK JELZÉSE		RÉTI FÜVET MIND MEGESZIK ÉREM												
TEHERMOZGATÓ GÉP														
FESZES KÖTÉLEN LAZÍT														
ÁLLAT-SZELIDÍTŐ							VASÁGY KÖZEPEI							
CELSIUS, RÖVIDEN							A MŰLT IDŐ JELE							
				NORVÉG AUTÓJEL		ÉVSZAK TÖRTÉNELMI IDŐSZAK								
RÉGIÉS FERFINÉV				FOGÓDZ-KÓDÓ			BÁCSI, BIZALMAS SZÓVAL							
JÓZSEF A VERSE							VÁLYÚ							
MAGATOK														
BENN-FENTES			KÁLIUM		ÚDE, SZÉP (VIDÉK)									
BŐR			SZAVAZ, IDEGENESEN		PÁRTI				ALJAS, GONOSZ					
EKE-TENGELYI		ODERAI CSEH VÁROS												
RÖVIDÍTVE. HZ		IJED												
MAGYAR AUTÓK JELZÉSE TANULÓ						IBSEN CÍMADO HŐSNŐJE, A BABA-HÁZ LAKÓJAI	KONYHAI EDÉNY							
						ÜGYBEN ELJÁR	NÉMA INAS!							
FRANCIA URALKODÓI DINASZTIA								VAGON VÉGE!						
								ALKOTÓ-RÉSZ						
A VÉGÉN ENGEDI							SÓTÉT NAPSZAK							
			CSENDES DONI				YOKO ...; ÉNEKESNŐ							
NÉMET AUTÓJEL			GÖRÖG BETŰ											
VOLT, RÖVIDEN		HELYETTESÍT							AMPER, RÖVIDEN					
		MAGTÁR KÖZEPEI							UGYAN, DEHOGYI					
RÁTH... ISTVÁN; NÉHAÍ ÍRÓ						GÖRÖG EREDETŰ FERFINÉV	SÓ FELEI							
R									!					

Új szavak, kifejezések (92.)

Nem szótározott szavak tárháza

a Balaton császára – a Balaton körüli éjszakai élet jellemző, feltűnő figurája

boldogságtérkép – pszichológusok felmérése nyomán kialakított, térképre vetített elégedettségi mutató

brexit – Nagy-Britannia kilépése az Európai Unióból (népszavazás, 2016). Vö. *grexit, merxit*

diszkópápa – éjszakai zenés szórakozóhelyeket (diszkókat) üzemeltető vállalkozó

az éjszaka császára – fekete, tiltott ügyletekből meggazdagodó, feltűnő, fényűző életmódot folytató személy (az alvilág kifejezése). Hasonló kifejezés: *a Balaton császára*

etnomazochizmus – egy nép (állítólagos) öngyűlölete

grexit – Görögország kiválási folyamata (kilépése) az Európai Unióból. A *Greek* és az *exit* szavakból keletkezett szó (2012). Írásmódja kezdetben *Grexit*, de fogalommal válva már kisbetűsen is írható. Vö. *brexit, merxit*

hálalista – pszichológiai módszer, tanács: napi három jó dolog följegyzése

kidobó – személy vagy foglalkozás. Rendeltetése: távol tartani a valamilyen okból nemkívánatos személyeket a szórakozóhelyektől

kocka Lada – alakjáról kapott állandó jelzővel ellátott sovjet autótípus (a szocialista autóipar jellemző terméke)

médiadiéta – a médiáról (elsősorban a televízióról) való leszokás, leszoktatás

mellbimbó-forradalom – (svéd) feminista nők törekvése. Magy.: Svédországban egyes nők tiltakoznak, hogy nekik el kell takarni a mellbimbójukat, míg a férfiaknak nem, ezért mellbimbójukat nyilvánosan szabadon hagyják.

menekültipar – menekültek, migránsok illegális utaztatására, költöztetésére, csempészésére szakosodott bűnözők tevékenysége

merxit – Angela Merkel német kancellár távozása. A *Merkel* névből és az *exit* szóból – inkább szójáték. (Magyar Idők, 2016. febr. 20.) Vö.: *brexit, grexit*

mirhó – lág (szentesi tájszó)

oktatási turizmus – tanulási célból való utazás; külföldi egyetemekre való vándorlás. (Magyar Idők, 2016. febr. 20.)

öleléshormon – szeretett ember ölelésének hatására keletkező boldogságérzés

puncsgömb – kókuszgolyó (szentesi tájszó)

testszegyenítés – bizonyos testrészek nyilvánosságának megbélyegzése. Vö.: *mellbimbó-forradalom*

tűpontos – nagyon pontos

üdvözlégy-kultúra – a német *Willkommenskultur* egyik magyar megfelelője a politikai kommunikációban

wimpi – hotdog (szentesi tájszó)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

B. G.

balazsge@due.hu

A „Golf-öböl” országai

Ismeretterjesztő hetilapunk arról ír, hogy vannak olyan országok, amelyek gazdaságának alapja a fosszilis tüzelőanyagokkal (olajjal, gázzal) való kereskedelem. „Ilyen például Oroszország, Szaúd-Arábia, a Golf-öböl országai, Kanada és Nigéria.”

A „Golf-öböl” országai? Hát azok meg kicsodák? Golf-áramlatról már hallottam, Golf-öbölről még nem.

Nem volt nehéz rájönni, hogy az angol *the Gulf* földrajzi név pongyola fordításával van dolgunk. Ez a név az Arab-félsziget és Irán közötti tengeröböl angol neve, magyarul Perzsa-öböl (újabbán Arab-öböl is). *The Gulf states* = Öböl menti államok (Kuvait, Katar, Egyesült Arab Emírségek, Bahrein). Ezeket lehet így is nevezni: *Öböl-államok*. Errefelé zajlott az első és a második *Öböl-háború*.

A lényeg az, hogy ezt a tengerrészt magyarul lehet *Öböl*-nek is nevezni (ha nem akarunk választani az arabok és a perzsák között, ami politikailag kényes lehet), azt azonban nem mondhatjuk, hogy *Golf-öböl*, mert ez olyan, mint a *kempingtábor* (ugyanazt kétszer nevezzük meg: előbb idegen szóval, utána ennek magyar megfelelőjével).

A *Golf-áramlatnak* mindehhez csak annyi köze van, hogy a Mexikói-öbölből (*Gulf of Mexico*) indul, erről kapta a nevét. A *golf* mint sportág nem tartozik ide. A TESz. szerint az angol *golf* eredetét még nem sikerült tisztázni. Zaicz Gábor Etimológiai szótára viszont úgy tudja, hogy végső soron a gael *gouf* 'ütés, csapás' szóból ered.

Így most már csupán az a kérdés marad nyitva, miért nem veszi magának a fáradságot egy ismeretterjesztő cikk írója, hogy mindezeknek utánanézzon a térképen és/vagy az interneten.

„A füst felszállt”

A fenti mondattal egy hírmagyarázat kezdődik, amely azzal foglalkozik, hogy „Mindkét nagy amerikai párt elnökjelölő konvenciója [pontosabban: elnökjelölt-jelölő, de ez most mellékes] előre várható döntéseivel megerősítette az esélyes jelölteket”.

Mire ezek a soraim megjelennek, már nem csupán az elnökjelöltek, hanem maga az elnök is meg lesz választva. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy a cikk szerzője szerintem pontatlanul használta a *felszállt a füst* kifejezést.

A szólás onnan ered, hogy pápaválasztáskor a Sixtus-kápolna kéményéből felszálló fehér füst adja tudtul, hogy a választás eredménnyel járt, „habemus papam”, azaz „van pápánk”. Ha a szavazás eredménytelen volt, a kéményből fekete füst száll fel. Hogy az elégetett szavazócdulák hogyan adhatnak hol fekete, hol fehér füstöt, az most érdektelen, amúgy is pontosan le van írva az internetes lexikon *pápaválasztás* cikkében. A lényeg az, hogy az eredményes döntést, legyen szó pápáról, amerikai elnökről vagy bármely más fontos tisztségről, ezzel a szólásszerű kifejezéssel szokták tudtul adni: *felszállt a fehér füst*.

Fenti véleményem ellenőrzésére felütöttem a Magyar szótárak és közmondások szótára című kézikönyvet, és abban meglepetésemre azt találtam, hogy a gyűjtemény mind a két változatot tartalmazza: *felszállt a (fehér) füst* (valahol), azaz „megszületik valamilyen (régen várt) egyezés, döntés, engedély”. A szótár mind a két változatot példával dokumentálja, a *fehér* jelző nélkül a következővel: „Elmaradt a könyvkiadók péntekre hirdetett utcai demonstrációja. [...] *Felszállt a füst, megegyeztek*” (egy országos napilap húsz évvel ezelőtti számából).

A szótár szerkesztője, a kitűnő lexicográfus, Forgács Tamás nem tekintette feladatának, hogy értékkülönbséget tegyen a szólás két változata között. Mind a kettő létezik, tehát ő mind a kettőt bemutatja. A maga szempontjából ebben igaza is van.

Nekem azonban mint nyelvművelőnek módomban áll (sőt feladatomban is tekintem), hogy az egyiket jónak, a másikat kevésbé jónak minősítsem. Mégpedig így: a két variáns közül azt ajánlom, amelyikben a *fehér* jelző is benne van, mert ez az eredeti, teljes változat, amely világosan utal a szólás eredetére, és ennek folytán jobban kifejezi ezt az értelmet: 'nyilvánosságra kerül valamely fontos döntés; sikeres volt a választás, eldőlt a dolog'.

„Gallyra megy” a kapcsolat

Egy hétfégi lapunk a Financial Times cikkére hivatkozva erről tudósít: „Míg az átlagemberek közt 3 házasságból 2 végződik válással, a milliárdosoknál 3-ból csupán egy esetben megy gallyra a kapcsolat”.

A mennyiségjelzők számjeggyel írásával, ezzel a némiképp Fülöp Jimmy leveleire emlékeztető írásmóddal most nem foglalkozunk. Nem ez volt az, ami elsősorban magára vonta figyelmet. Hanem ez: *gallyra megy a kapcsolat*.

A *gally*, ezt mindenki tudja, 'fa vagy bokor vékony(abb) ága'. De hogy kerül ez ide? Hiszen erre még föl sem köthetik magukat a kapcsolatuk megszakadása miatt elkeseredett emberek.

Rövid nyomozás után kiderült, hogy a *gallyra megy* valójában szótévesztés (tapintatosabban: népetimológia). A kifejezés eredeti alakja ez volt: *gajra megy*. A jiddis eredetű kifejezés azt jelenti, hogy 'tönkremegy, elpusztul' valami. Benne a *gaj*: 'tönkremenetel, pusztulás'. Ez a szótó rejlik a *gadesz* vagy *gajdesz* főnévben. Szoktuk is mondani: *gajdeszra megy valami*, azaz 'tönkremegy, megsemmisül'.

Hogyan lett a *gajból gally*? Ennek két, egymást erősítő oka is lehetett: egyfelől a *gaj* szó jelentésének elhomályosulása (egyre kevesebben beszélnek, értenek jiddisül), másfelől az ismert jelentésű *gally* főnév ideértése. A szócserét helyesírási hiperkorrekció is segíthette: az *ly* valahogy „előkelőbben” fest, mint a *j* (ezért is terjed a *fecsej*, *csevej* az alaktanilag helyes *fecsej*, *csevej* helyett).

Persze ettől még *nem megy gallyra*, akarom mondani *gajra* a magyar nyelv. De helyénvaló volna pontosan használni ezt a bizalmas hangulatú kifejezést, amely városi beszélt nyelvünk jiddis gyökereinek emlékét őrzi.

Boris Johnson agonizál

Boris Johnson, London egykori főpolgármestere, jelenleg brit külügyminiszter egy országos napilap tudósítása szerint ezt mondta: „Az utolsó dolog volt, amit akartam, hogy David Cameron és a kormány ellenében lépjek fel, de hosszú agonizálás után arra jutottam, nincs semmi más, amit tehetnék.”

Nem kell aggódnunk a kacskaringós politikai pályát bejáró, különösegeiről is ismert politikus egészségéért! Boris Johnson nem haldoklik, csupán nehéz döntést kellett hoznia, és emiatt kínlódott, gyötrődött (ha hihetünk neki).

Megint csak „a fordító hamis barátai”! Legutóbb is írtam erről a *szimpátia* kapcsán. Úgy látszik, a téma kimeríthetetlen. A mostani példáról elég lesz ennyit leszögezni: az *agonizál* a görög *agón* 'harc, küzdelem' szóból ered; az angol *agonize* azt is jelenti, hogy 'kínlódik, gyötrődik, gyötrődve tópreng valamin', a magyar *agonizál* csupán azt, hogy 'haldoklik, haláltusáját vívja' (az újabb sajtónyelvben abban az értelemben is, hogy egy cég tönkremegy, megszűnőben van: *agonizál a vállalkozása*).

A szókécs hajú politikus, a brit politika fenegyereke tehát jól van: nem *haldokolt*, csupán *gyötrődött*. A magyar sajtónyelv azonban nincs jól, mert egyre gyakrabban csúsznak bele ilyen fordítási hibák. Aminek az az egyszerű oka, hogy se angolul, se magyarul nem tudunk elég jól. Ez még nem fenyeget a nyelv agóniájával, de jegyezzük meg, hogy újabbán nem örvend a legjobb egészségnek.

Kemény Gábor

